

ЗАЩИТА НА ЮРИДИЧЕСКИТЕ ЛИЦА ОТ ДИСКРИМИНАЦИЯ

ас. г-р Благой Делиев

Резюме: Българският антидискриминационен закон предоставя защита на юридическите лица, но при определени условия. Дискусията са въпросите какъв е ефектът на принципа на равенство спрямо юридическите лица, как дискриминационното нарушение може да засегне юридическото лице и как това се отразява в преценката по допустимост и по същество на оплакването за дискриминация. Посоката на нарушението е както спрямо юридическото лице, така и спрямо свързаните с него физически лица. Веднага възниква и проблемът за отношението на тези две групи лица към дискриминационния признак-основание.

Редът за защита в специалния закон може да бъде особено административно производство пред правораздавателна юрисдикция или исково производство пред съда. Тенденция в практиката е на непрекъснато формализиране на съдебните и административни производства. Това естествено се отразява и на възможностите за участие и защита на юридическите лица.

На първо място, разработката се фокусира върху хипотези на засягане на юридическите лица от дискриминация. На второ място, се проследяват законовите възможности за участие на тези лица в защита на свои и чужди права. Случаите са от практиката, предвид което използваното отграничение на „засягане“ и „участие“ е съвсем условно.

Ключови думи: равенство, дискриминация, личност, юридически лица, права

PROTECTION OF LEGAL ENTITIES AGAINST DISCRIMINATION

Assist. Prof. Blagoy Deliev, PhD

Abstract: The Bulgarian Anti-discrimination Act provides protection for legal entities, but under certain conditions. The author discusses the issues

of the effect of the equality principle on legal entities, how the discriminatory violation can affect the legal entity and how this is reflected in the assessment of the admissibility and the essence of the complaint of discrimination. The violation affects both the legal entity and the natural persons related to it. There is also the problem of the relation of these two groups of subjects to the various grounds for discrimination.

The protection regime in the act can be a special administrative proceeding before an administrative jurisdiction or a claim proceeding before a court. The tendency in jurisprudence is the continuous formalization of judicial and administrative proceedings. This reflects on the opportunities for participation and protection of legal entities.

The study focuses first on typology of cases where legal entities can be affected by discrimination. Secondly, it provides an overview of the various legal remedies available to these entities to engage in the protection of their own and other subjects' rights. The cases are taken from the case law and therefore there is a rather broad conceptual difference between the various examples of legal entities "affected by" discrimination and "engaged" in proceedings to defend their rights.

Key words: equality, discrimination, personality, legal entities, rights

Общи положения

1. Различието е форма на свободата. Рационалният си произход недискриминацията черпи от съотнасянето между *равенство и различие*. От взаимодействието на тези противостоящи си ценности зависи съразмерността (пропорционалността) на кое и да е субективно право или правно задължение, признати в обективния правен ред. Така юридическото предназначение на недискриминацията е да осъразмерява защитата и упражняването на правата. Поставянето на юридическата защита от дискриминация отвъд това ѝ направление би създавало мощно средство за злоупотреба с равенството.

2. Дали юридическо лице може да бъде носител на определено право зависи както от конкретно регламентираното право, така и от конкретния случай.¹ Правата като естествени са присъщи на човека. Така е и с правото на равенство. *Всички хора се*

¹ Comingersoll SA срещу Португалия, Application no. 35382/97.

раждат свободни и равни по достойнство и права (чл. 1 от Всеобщата декларация за правата на човека, чл. 6, ал. 1 от Конституцията). *Всички хора са равни пред закона* (чл. 20 от Хартата на основните права на ЕС). Недискриминацията и защитата от дискриминация по установени признаци са проявления на *правото на равенство*. В сферата на пазарните отношения защитата на конкуренцията и забраната за злоупотреба с монополно положение са също проявление на равенството, което има широко проявление за юридическите лица. Логиката е типичният носител на правото на защита от дискриминация да бъде физическото лице, предвид връзката му с материалното право на равенство (недискриминация).² Признаването на *право на защита от дискриминация на юридически лица* е по необходимост, за да бъде ефективно постигано равенството между хората. Антидискриминационните директиви на ЕС задължават държавите членки да осигурят на юридическите лица възможност за участие в производствата за защита от дискриминация, но от името или в подкрепа на пострадалите в съответствие с националните им критерии за наличие на законосъобразен интерес.³ Не така лесно стои въпросът за нарушаването на чл. 14 от Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи (ЕКПЧ) по отношение на юридически лица. Тук недискриминацията и равенството са обвързани с

² Разликата между недискриминацията и защитата от дискриминация е теоретично важна, но без особени практически последици на практика. Връзката между материалното право на недискриминация (правото на равенство) с процесуалното право на защита от дискриминация не трябва да се абсолютизира. Процесуалната роля не е предопределена от ролята на субекта по материалното правоотношение (Сталев, Ж., А. Мингова, О. Стамболиев, В. Попова, Р. Иванова. Българско гражданско процесуално право. 9-о прераб. изд., С., Сиела, 2012, с. 72).

³ Чл. 9, пар. 2 от Директива 2000/78 /ЕО на Съвета от 27 ноември 2000 г. за създаване на основна рамка за равно третиране в областта на заетостта и професиите; чл. 7, пар. 2 Директива 2000/43/ЕО на Съвета от 29 юни 2000 г. относно прилагане на принципа на равно третиране на лица без разлика на расата или етническия произход; чл. 17, пар. 3 от Директива 2006/54/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 5 юли 2006 г. за прилагането на принципа на равните възможности и равното третиране на мъжете и жените в областта на заетостта и професиите и др.

оглед упражняването на останалите права по конвенцията⁴, а при част от тях носител може да бъде и юридическо лице. Показателно в това отношение е връзката между правото на религия и убеждения, чиито носители са и сдружения, с недискриминацията (чл. 14 от ЕКПЧ), която в много случаи е съпътстващо нарушение във връзка с правото по чл. 9 от ЕКПЧ (вж. т. 8 – 9).⁵ Например отказът на държавата да признае определен религиозен, политически, образователен или друг статут на сдружения. Като „право относно право“ недискриминацията има релационен характер и стои близко до други такива права – на защита, на информация, на обезщетение на вреди от незаконни актове на държавата и т.н., с които юридическите лица разполагат на общо основание. Може да се заключи, че държавите могат да носят отговорност за нарушение на чл. 14 от ЕКПЧ по отношение на юридическите лица.

У нас на позитивно ниво защитата от дискриминация е фокусирана в Закона за защита от дискриминация.⁶ Той въвежда критерии кога юридическите лица могат да се ползват от правата

⁴ Съгласно чл. 14 от ЕКПЧ *упражняването на правата и свободите, изложени в тази Конвенция, следва да бъде осигурено без всякаква дискриминация, основана на...* В този смисъл е и чл. 6, ал. 1 от Закона за защита от дискриминация. Аналогичен е и текстът на чл. 6, ал. 2 от Конституцията, според който *не се допускат никакви ограничения на правата или привилегии, основани на...* С Протокол 12 към ЕКПЧ (26 юни 2000 г.) на практика обхващат на недискриминацията обхваща и упражняването на което и да е право, ползващо защитимост по националната правна система. Формално Република България не е обвързана от Протокола, доколкото не се е присъединила към него.

⁵ Church of Scientology Moscow срещу Русия, Application no. 18147/02; Ancient Baltic religious association “Romuva” срещу Литва, Application no. 48329/19.

⁶ Законът за защита срещу дискриминация е обнародван в ДВ, бр. 86 от 30 септември 2003 г., в сила от 1.01.2004 г. През юли 2003 г. Народното събрание приема на първо четене два законопроекта с предмет антидискриминация: Закон за предотвратяване на дискриминацията (№ 202-01-61 от 16 септември 2002 г., вносител МС) и Закон за защита срещу дискриминация (№ 354-01-28, от 21 май 2003 г., вносител група народни представители). В крайна сметка на 16 септември 2003 г. НС приема Закон за защита срещу дискриминация, в който намират място разпоредби от двата законопроекта.

по него. Отвъд антидискриминационния закон обаче остават редица възможности в действащото законодателство за защита на юридическите лица, досежно правото им на равенство и недискриминация. От тях ще бъдат разгледани само фрагменти в контекста на търсене на цялостен подход към изследване на защитата от дискриминация, какъвто няма и не може да има. По въпроса за съотношението между материалните норми в ЗЗДискр. и антидискриминационните разпоредби в другите закони е налице противоречива съдебна практика, поради което разрешението е за всеки конкретен случай.

Засягане на юридическите лица от дискриминация

3. Закрилата в Закона за защита от дискриминация (ЗЗДискр.) обхваща всички физически лица на територията на Република България (чл. 3, ал. 1). Съгласно чл. 3, ал. 2 ЗЗДискр., *сдружения на физически лица, както и юридически лица, се ползват от правата по този закон, когато са дискриминирани на основата на признаците по чл. 4, ал. 1, по отношение на техния членски състав или на заетите в тях лица*. Така законът предоставя защита на юридическите лица, допускайки, че те може да са дискриминирани, но по определен начин – по отношение на принадлежачите към тях физически лица. Стенограмите от обсъжданията през 2003 г., както и мотивите към първоначално внесените законопроекти показват ясното намерение на законодателя защитени субекти да бъдат освен физическите, но и юридическите лица.⁷ Друг е въпросът, че подобно задължение европейското законодателство не предвижда. Систематичното място на разпоредбата определя и юридическото ѝ предназначение – да урежда действието на закона спрямо лицата. Като обща материалноправна норма тя задава рамките както на административните (глава Четвърта, раздел I, глава Пета, раздел I), така и на съдебните производства за защита от дискриминация (глава Четвърта, раздел II). Процесуалните средства и въобще „защитата-санкция“ на производствата по този закон не могат да надхвърлят или ограничават материалноп-

⁷ Стенограма от 10.07.2003 г., 39-о НС.

равното поле на закона. В сравнителен план такива универсални критерии за засягане и участие на юридически лица във връзка с правото на недискриминация и защитата му са рядкост.

4. Редакцията включва *сдруженията на физически лица* отделно от *юридическите лица*. На пръв поглед излиза, че с права се ползват и неперсонифицираните обединения на физически лица. Като пример биха могли да се дадат неперсонифицираните сдружения на собствениците по Закона за управление на етажната собственост, гражданското дружество по Закона за задълженията и договорите, инициативният комитет по Изборния кодекс и пр. Тези образувания не могат да придобиват права и да поемат задължения, дори и да имат органи. Засегнати от дискриминация ще бъдат само участващите физически лица, които като такива могат да бъдат конституирани в производствата.

Живата действителност обаче поставя определени неперсонифицирани общности, обединения, съдружия и пр. в отношение към определени цели и интереси, а поради това и в отношение към основни права – убеждение, вероизповедание, образование, равенство. Потенциалното засягане на основното право на всяко от тези физически лица е засягане на самата група физически лица, която се е обединила около това право. Например религиозната общност, партийният електорат, професионална организация, общността от работници и служители, спрямо които действа колективният трудов договор (независимо дали има формално присъединяване). Това положение е естествено и не се променя с признаването на правосубектност на лицето, по силата на която то ще институционализира общността, включително като упражнява определени функции, включително публични. Твърде възможно е обаче засягането на общността и физическите лица да засяга и юридическото лице, когато има такова, защото именно то по предназначение ще обективира всички тези отношения в групата. И това е така заради ефекта на основното право (вероизповедание, политически убеждения, синдикално сдружаване) – да обединява физическите лица около него, като създава самата общност, която може да се организира и представлява от юридическо лице. Това само по себе си не превръща основното право в колективно.

Общото правило е, че видът или категориите юридически лица сами по себе се не определят достъпа им до правата по анти-дискриминационния закон. В практиката се срещат решения, които поставят под въпрос достъпа на фондацииите до правата по ЗЗДискр., защото като правноорганизационни форми те нямат членски състав в буквалния смисъл, който може да бъде засегнат.⁸ През 2014 г. Комисията за защита от дискриминация (КЗД) се произнася по жалби, в които се претендира, че Тълкувателно решение № 1 от 12.11.1974 г. по гр. дело № 3/74 на Пленума на Върховния съд на Република България се прилага дискриминационно, доколкото поставя в неблагоприятно положение бащите при преценка на кого от родителите да предостави упражняването на родителски права при развод. В хода на производството пред КЗД като заинтересована страна е конституирана определена фондация. Според Съда *в случая се касае до фондация, която е непersonифицирано дружество, няма членове, при което същата не разполага с права по защита на техните интереси. Нещо повече, от представеното удостоверение за актуално състояние не се установява същата да има предмет на дейност или цели да участва в административни или съдебни производства по защита правата на страни по тях. Цитираните в частната жалба разпоредби на ЗЗДискр. установяват правото на лица, засегнати от дискриминация, да предявят иск за установяването ѝ не пред специализирания административен орган – КЗД, а пред съответния районен съд.*⁹ Правното положение, че фондацииите нямат членски състав, не изключва определена принадлежност на физически лица, спрямо които може да бъде преценявана евентуалната дискриминация. Такива лица биха могли да бъдат заетите по трудово правоотношение. Най-вече обаче това ще бъдат лицата, които фондацията би могла да представлява в широк план посредством дейността си; физическите лица, за чиито интереси и права самата фондация съдейства с изпълнение на целите ѝ. Именно затова подобно генерално из-

⁸ Решение № 9415 от 02.08.2016 г. на ВАС по адм. д. № 6679/2015 г., V отд.

⁹ Решение № 8910 от 15.07.2016 г. на ВАС по адм. д. № 5918/2015 г., V отд.; Решение № 1408 от 10.03.2015 г. на АдмС – София, по адм. д. № 8101/2014 г.

ключване на фондациите от обхвата на закона не бива да се случва. Редакцията на чл. 3, ал. 2 ЗЗДискр. не оставя съмнение, че обект на неравно третиране могат да бъдат всички видове юридически лица, *защото не са налице причини употребеният от законодателя термин да бъде тълкуван стеснително. В кръга на защитените лица попадат тези с нестопанска цел – (сдружения и фондации), както и юридическите лица-търговци.*¹⁰

5. Юридическите лица *се ползват от правата* по този закон. Ad litteram те не са техни носители. Не разполагат с тях, а им се предоставят под условие.¹¹ Правото да не бъдеш дискриминиран (право на недискриминация) е регламентирано в чл. 4, ал. 1 от ЗЗДискр. Забраната за дискриминация действа спрямо всички при упражняването и защитата на предвидените в Конституцията и законите права и свободи (чл. 6, ал. 1 от ЗЗДискр.). То не е самоцелно гарантирано, а за да осигури на всяко лице правото на равенство пред закона и в третирането; равенство във възможностите за участие в обществения живот и ефективна защита срещу дискриминация (чл. 2 от ЗЗДискр.). Законодателят не обвързва дефинициите за пряка и непряка дискриминация с неравно третиране или поставяне в неблагоприятно положение само на физически лица. Макар и невинаги изпълнима, логиката на закона е обхватът на защитата от дискриминация (процесуален аспект) да бъде определян от забраната за дискриминация (материален аспект). Нарушението на правото на недискриминация е условие, за да бъдат упражнени редица други права по закона – материални и процесуални (например сезиране, обезщетяване на

¹⁰ Решение № 8591 от 11.07.2016 г. на ВАС по адм. д. № 3054/2015 г., V отд.

¹¹ Срв. например с чл. 26, ал. 2 от Конституцията (*Чужденците, които пребивават в Република България, имат всички права и задължения по тази Конституция с изключение на правата и задълженията, за които Конституцията и законите изискват българско гражданство*); чл. 131 от Закона за лицата и семейството (*Юридическите лица са носители на права и задължения. Те придобиват права и задължения чрез своите органи*); чл. 5 от Закона за убежището и бежанците (*Чужденците, търсеци или получили закрила в Република България, имат правата и задълженията по този закон и носят гражданска, административнонаказателна и наказателна отговорност при условията и по реда за българските граждани*).

вреди и пр.). Това нарушение е хипотетично, докато не бъде установено с влязъл в сила административен или съдебен акт. За юридическите лица тази връзка е изрично посочена, което на практика създава определени изисквания за допускането им до защита (*ползват се с правата, ако са дискриминирани...*). Същевременно антидискриминационният закон регламентира противоправни прояви, които могат да бъдат относително самостоятелни. Те могат да не бъдат пряко обвързани от установяването на нарушение на забраната за дискриминация/правото на недискриминация по чл. 4, ал. 1 – 3 от ЗЗДискр. Такива са тормозът, сексуалният тормоз, подбуждането към дискриминация, преследването и расовата сегрегация, както и изграждането и поддържането на архитектурна среда, която затруднява достъпа на лица с увреждания до публични места. Всички тези деяния *се смятат за дискриминация* (чл. 5 *in fine* от ЗЗДискр.). Законът приравнява защитата срещу тях на защита срещу дискриминация, защото те могат обективно да не покриват изискванията за пряка и непряка дискриминация. Фактически тези прояви могат и да не разкриват неравно третиране. При тях макар и да съществува изискване за защитен признак, на база който да са осъществени, доказването на неравно третиране невинаги е необходимо. Признае ли се участие на юридическите лица в производства за защита от такива деяния, участието и защитата ще са за чужди права.

6. Смисълът на юридическото лице е да бъде относително независимо от членския състав и от промените в него. В дисонанс с това законът признава защитата от дискриминацията на юридически лица, когато те са дискриминирани по отношение на техния членски състав или на заетите в тях лица. Така в чл. 3, ал. 2 е поставено изискване за определено отношение на дискриминационното нарушение към юридическото лице и принадлежащите към него лица. Само това нарушение законът счита за релевантно, за да признае защитата на тези субекти.

Съществува виждане, отчасти застъпвано и в практиката, че изброените в чл. 4, ал. 1 ЗЗДискр. дискриминационни признаци

са характерни единствено за физически лица.¹² Укоримият от закона факт на неравно третиране може да бъде проявен само по отношение на физически лица и засягането на юридическото лице следва да се равнява по него. Правоотношенията отвъд него, дори и да бъдат противоположни, не могат да бъдат отъждествени с дискриминация. Жертва и обект на дискриминация са само физическите лица. *По смисъла на закона сдруженията на физически лица и юридическите лица като съвкупност от два елемента – имущество и персонал, чрез които юридическото лице обективира съществуването си и проявява правоспособността си като правен субект, не може да бъде обект на дискриминация поради разбираемия факт, че защитените признаци по чл. 4, ал. 1 ЗЗДискр. са естествено присъщи само на физическите лица.*¹³ На първо място, обстоятелството, че наистина повечето защитни признаци (например етническа принадлежност, народност, раса, пол, човешки геном и т.н.) „работят“ в хипотезата на нарушение спрямо и закрила на физически лица, съвсем не означава, че по правило носител на признака основание са винаги физически лица и че същото не се отразява в правната сфера на юридически лица. Именно чл. 3, ал. 2 in fine казва „когато [юридическите лица] са дискриминирани на основата на признаци по чл. 4, ал. 1 от ЗЗДискр.“. Дали е налице такова третиране (чл. 4, ал. 2), поставяне в неблагоприятно положение (чл. 4, ал. 3) и въобще дискриминирането на дружеството, следва да се преценява от гледна точка на принадлежащите към сдружението лица (членове, заети, наети, представлявани и пр.). Това е изискването. Придържайки се стриктно към текста на правилото, носителят на материалното право на недискриминация е сдружението, а не неговият персонален състав, доколкото вторият ще е отвъд хипотезата на чл. 3,

¹² Решение № 11851 от 12.10.2009 г. на ВАС по адм. д. № 6881/2009 г.; Решение № 15175 от 10.12.2009 г. на ВАС по адм. д. № 11991/2009 г.; Решение № 10293 от 23.07.2014 г. на ВАС по адм. д. № 592/2014 г. В този смисъл е и практиката на Конституционния съд относно признаците в чл. 6, ал. 2 от Конституцията (Решение № 15 от 1995 г. по к. д. № 21/1995 г.; Решение № 4 от 2011 г. по к. д. № 4/2011).

¹³ Решение № 15175 от 10.12.2009 г. на ВАС по адм. д. № 11991/2009 г., VII отд.

ал. 2. За защитата от дискриминация не е толкова важно дали признакът съществува в правната сфера на жертвата, а как той се осъществява спрямо нея, как дискриминационното деяние засяга жертвата, „през признака, заради признака, чрез признака и пр.“. Ето защо понятието *носител на дискриминационен признак*, *макар и утвърдено*, поначало е *non-sens*.¹⁴ Точно заради това дискриминация може да бъде и едно ограничение в правата на база предположение за наличие на разлика, за разлика у някой друг. Когато обект на дискриминация са юридическите лица, неравното третиране/поставянето в неблагоприятно отношение следва да е както във връзка с положението на дружеството, така и с принадлежащите към него хора. Връзката или връзките между третирането и двата вида субекти могат да са едновременни, причинно-следствени и т.н., но изрично законово изискване в тази посока не се открива. Примерно към синдикална организация и принадлежащите към нея работници и служители, към училище и свързаните с него учители и ученици, към политическа партия и нейното ръководство, към работодател и работниците и служителите с определена етническа принадлежност. Тези отношения са и обектът на дискриминация в широк смисъл, който законът защитава съобразно предвидените в него средствата (чл. 1 и 2 от ЗЗДискр.). Това съвсем не означава, че дискриминацията на сдружението е единствено заради членския му състав и т.н. На второ място, съществуват признаци като *имуществено състояние*, *обществено положение*, *религия*, *убеждение*, *образование*, които конотират по собствен начин с юридическите лица, с техния предмет на дейност, с отношенията, в които тези сдружения встъпват, в персоналната област, която тези сдружения институционализират (религиозна общност, политическо представителство и пр.). Изводът, който може да се направи, е, че значението на признаците не се изчерпва само спрямо личностите, пък било то и такива, които принадлежат към юридическото лице, което е дискриминирано. Ето защо разликата следва да бъде преценявана и самостоятелно като причина, повод, основание за третиране на юридическото лице.

¹⁴ Носител има правото на защита от дискриминация като субективно право, но не и признака сам за себе си.

Показателни за това как практиката разпознава необходимото засягане от дискриминация на юридически лица по отношение на принадлежащите към него физически лица са два случая, по които КЗД установява дискриминация по сигнали на сдружения на ски учители. Оплакванията, които съдържат, са за неоправдано ограничаване дейността на принадлежащите към тези сдружения физически лица – ски учители. Последните са заемали положение на управители на дружествата, членове на сдруженията, участници в производствата, както и положение на наети от тези сдружения ски учители. Спецификата е, че Законът за туризма (ЗТ) тогава е задължавал ски учителите да упражняват професията си само чрез ски училището, към което са наети (чл. 146, ал. 1, изр. 2). Именно за това според ВАС тези отношения, имайки за адресат физически лица, в голямата си част „заети лица“ по смисъла на чл. 3, ал. 2 от ЗЗДискр., не могат да бъдат квалифицирани като търговски отношения или спорове. През 2009 г. процесният спор касае различните условия, при които определено дружество концесионер предлагало ползването на ски лифтовете от ски учителите спрямо останалите възрастни туристи.¹⁵ С решението се установява, че при определянето на различните лифт карти дружеството ответник е осъществило пряка дискриминация по признак обществено положение спрямо ски учителите, свързани със сдружението, подател на сигнал. *За ски учителите са определени само четири вида лифт карти от общо 14 вида за останалите потребители, при цени значително по-високи от тези на същите видове карти за възрастни туристи.* В това решение ВАС на практика обособява легитимирането на юридическото лице в производството заради засягането на физическите лица, принадлежащи към него. През 2015 г. по сигнал на друго сдружение на ски учители КЗД установява, че с поставянето на условие дейност като ски учител да упражняват само лицата, положили необходимите изпити и притежаващи всички необходими документи за квалификация и правоспособност, изискуеми от Българската федерация по ски, дружеството концесионер на пистите и съоръженията е осъществило пряка дискри-

¹⁵ Решение № 1671 от 3.02.2011 г. на ВАС по адм. д. № 2623/2010 г., VII отд.

минация по признак *обществено положение*. Комисията е счела, че така се ограничават правата на лицата, отговарящи на условията на чл. 146, ал. 1 от ЗТ, чиято правоспособност отговаря на действащата регламентация за придобиване на правоспособност на ски учител (включително международната), но чиито документи за квалификация и правоспособност биха могли според така формулираното изискване на концесионера да не бъдат зачетени.¹⁶ Като част от аргументите за отмяна на решението на административния орган е, че *сдруженията могат да инициират административно производство пред КЗД, когато са засегнати техни лични права и законни интереси (а не правата на членуващите в сдружението) чрез неравно третиране по някой от признаците в чл. 4, ал. 1 от ЗЗДискр., отнасящ се към членския им състав или до заети от тях лица. Другояче казано, дискриминацията спрямо сдружението да е заради членския състав по някой от признаците по чл. 4, ал. 1 от ЗЗДискр* [но да не засяга права на членовете му]. *Примерно сдружение на лица с физически увреждания е неравно третирано, защото членският състав е от лица с физически увреждания. В случая административното производство е започнало по сигнал, но не заради засегнати права на самото сдружение, а с изнесени факти и твърдения за дискриминация на ски учители, които имат документ за правоспособност, издадени от сдружението, като негови членове са и ски учители при ски училища, членове на сдружението.* Към ина-

¹⁶ Към онзи момент разпоредбата на чл. 146, ал. 1 от ЗТ предвижда, че за упражняване на професията ски учител е необходимо съответното лице да притежава правоспособност за извършване на дейността и да бъде вписано в съответния регистър – част от Националния туристически регистър. Съгласно ал. 2 образованието, практическата подготовка и професионалната квалификация, необходими за придобиване на правоспособност за упражняване на професията ски-учител, се определят с наредба. Към онзи момент в Списъка на професиите за професионално образование и обучение липсва професията „ски учител“. Няма и нормативна уредба, която да дава възможност да се провежда професионално обучение по двете професии и да се издават документи за професионална квалификация или правоспособност за упражняването им от обучаващите институции – професионални гимназии, професионални колежи или лицензирани центрове за професионално обучение.

че издържаните, макар и противостоящи си по резултат, тълкувания на ВАС за смисъла на чл. 3, ал. 2 от ЗЗДискр. могат да бъдат направени няколко уточнения. В редица житейски случаи нарушаването на правата на юридическото лице засяга и тези на принадлежащите към него физически лица. Нещо повече, това е социалното предназначение на изискването като част от производствата за защита от дискриминация. Засягането на физическите лица, включително на техни права (хипотетично или действително), е *ipso facto*. То не изключва, а е част от условието за защитата на юридическите лица, която законът предоставя. Установено то засягане на физическите лица е основание за административнонаказателната отговорност или принудителните административни мерки на нарушителя, което има своето основание в забраната за дискриминация на физически лица (чл. 3, ал. 1, във вр. чл. 4, ал. 1), а не в участието на юридическите лица.

7. Корпоративната личност е много повече от символично средство, чрез което правото признава определен статут на съдружието на хора. Смисълът на конструкцията на юридическото лице е да се въведе субект на правото, за да встъпва в отношения с човека и с други юридически лица. Либералната вълна на предходните векове привнася идеологията за равенството на полето на „свободния“ пазар и регулациите, които държавата упражнява върху него.¹⁷ В тази на пръв поглед философска посока пред Върховния съд на САЩ се поставя един „данъчен казус“, развил се през втората половина на XIX в. В интерпретациите на решението на Върховния съд се счита, че с него за първи път е призната приложимостта на принципа на равенство в правата на гражданите, провъзгласен с Четиринадесетата поправка на Конституцията на САЩ по отношение на корпорациите, но при определени условия.¹⁸ Делата разискват въпроса за конституционността на

¹⁷ **D’Errico, P.** Corporate Personality and Human Commodification, *A Journal of Economics, Culture and Society*. Volume 9, 1996 – Issue 2, (Summer 1996/97), 99 – 113.

¹⁸ *Santa Clara County срещу Southern Pacific Railroad Company*, 118 U.S. 394 (1886). На практика извлеченият извод за действие на Четиринадесетата поправка по отношение на корпорации не е нито част от решението на Съ-

закон, който не признава на дружествата, собственици на железниците, възможността да приспадат размера на своите дългове от облагаемата стойност на имуществото си – право, което е дадено само на физически лица. След като дискриминацията между човешки същества е забранена, не може да се прави дискриминация между човешки същества и корпорации. Така буквалната метаморфоза на равенството преминава от дискриминация, основана на човешки характеристики, през дискриминация, основана на характеристики на човешкото икономическо поведение, до дискриминация, включваща строго икономически категории или т. нар. корпоративна дискриминация.¹⁹ Въпреки това преобладава виждането, че подвеждането на юридическите лица под общия знак на конституционното равноправие е допуснато в името на развитието на човешката личност посредством свободната стопанска инициатива, която е израз преди всичко на необходимото „лидерство“ в обществото, за да бъде избегнато потисничество.²⁰ За добро или за зло, континенталната доктрина за правосубектността се изчерпва с регулирането на социалните отношения в императивен дискурс. На юридическите лица не им се признава естествено съществуване наравно с физическите лица. Корпоративният интерес и естествените или изкуствени различия на пазара рядко ще бъдат директно преплетени в дискриминационни признаци, свързвани с физически лица.

В контекста на чл. 19, ал. 3 от Основния закон на ФРГ Федералният конституционен съд счита, че общата забрана за дискриминация на основата на национална принадлежност обхваща задължението държавите членки и техните органи да третират равностойно юридическите лица от други държави членки при осъществяване на дейност на територията на ЕС.²¹ По въпроса за

да, нито част от мнението на мнозинство или несъгласно малцинство в Съда. Това дава основание на някои автори да считат делото за едно изключение от доктрината *Stare Decisis*. (Douglas, William O. (1949), “*Stare Decisis*”, *Columbia Law Review*, 49 (6): 735 – 758, doi:10.2307/1119147).

¹⁹ D’Errico, P. Цит. съч.

²⁰ D’Errico, P. Цит. съч.

²¹ Решение от 19 юли 2011 г., 1 BvR 1916/09, (<https://www.bundesverfassungsgesicht.de/SharedDocs/Pressemitteilungen/EN/2011/bvg11-056.html>).

статуса на юридическите лица на публичното право Федералният конституционен съд подчертава, че тяхното положение по отношение на основните права е напълно различно в сравнение с юридическите лица на частното право. Ето защо основните права не се прилагат за юридическите лица на публичното право, доколкото изпълняват публични задачи. Те не разполагат с право на конституционна жалба. *Ценностната система, заложена в основните права, изхожда от достойнството и свободата на отделния човек в качеството му на физическо лице. Основните права следва преди всичко да защитават сферата на свобода на индивида срещу посегателства от страна на държавната власт и в същото време да му осигуряват предпоставки за свободно и активно участие в обществения живот. Чл. 19, ал. 3 от Основния закон трябва да се тълкува и прилага въз основа на това централно разбиране. То оправдава включването на юридическите лица в закриляната област на основните права само когато организацията и дейността им са израз на свободното развитие на физическите лица, особено ако „намесата“ на физическите лица, които формират юридическото лице, стане причина това да изглежда смислено или необходимо.*²²

Последните две десетилетия придобива актуалност темата за засягането на юридическите лица от дискриминация по повод реализирането на финансови програми и проекти посредством обществени поръчки и концесии. В САЩ на изпълнителите и подизпълнителите на проекти, финансирани от федерални фондове, се признават нарочни искиове за дискриминация по дял VI от Закона за гражданските права.²³ В повечето случаи се касае за отношения между юридически лица, едното от които изпълнява или са му предоставени публични функции с цел да бъдат реали-

²² Решение от 28 април 2011 г., 1 BvR 1409/10. – В: Избрани решения на Федералния конституционен съд на Федерална република Германия, 2019, съставители **Ю. Швабе, Тр. Гайслер, Х. Ранк**, С., УИ „Св. Климент Охридски“, Фондация „Конрад Аденауер“, с. 753, (https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/2011/04/rk20110428_1bvr140910en.html).

²³ Разделът обхваща мерките за недискриминация при осъществяване на федерални програми за подпомагане.

зирани определени социални, образователни, икономически мерки. Става въпрос за допълнителни възможности, които могат да бъдат съединени с облигационни искове, касаещи самите договори. Така например Окръжният съд на Вирджиния директно признава на сдружение „расова идентичност“²⁴, поради което и право на защита срещу расова дискриминация.²⁴ Това е така, доколкото според чл. 601 от Закона за гражданските права *нито едно лице не може на основание раса, цвят на кожата или национален произход да бъде изключено от участие, да му бъдат отказвани каквито и да било облаги или да бъде подложено на дискриминация по всяка програма или дейност, получаваща федерална финансова помощ*. Още от самото си създаване през 1964 г. законът не обвързва упражняването на изрично регламентирани в него права в зависимост дали носителят им е физическо или юридическо лице. Въпреки това съдебната практика признава участието на юридическите лица с оглед засягането на физическите лица от дискриминация.

У нас Законът за обществените поръчки на собствено основание вмениява на възложителите редица задължения, свързани с равенството в третирането и недискриминацията. Възлагането на обществените поръчки следва да бъде съобразено с принципа за равнопоставеността на участниците и недопускането на дискри-

²⁴ По делото *Carnell Construction Co. v. Danville redevelopment & Housing Authority*. на строителя Carnell не му е подновен договорът за строителство на определени обекти. Carnell завежда дело въз основа на твърдения за расова дискриминация и нарушение на договора. В отговор публичното дружество Danville предявява насрещни искове за нарушаване на договора, по който се получава федерална финансова помощ. Дружеството, претендиращо дискриминация, е сертифицирано съгласно законодателството на Вирджиния, като „малък бизнес, собственост на жени и принадлежащи към малцинствата лица“. Следователно, според Съда, дружеството е демонстрирало в достатъчна степен вменена расова идентичност, за да удовлетвори постоянните изисквания съгласно раздел VI от Закона за гражданските права. Вж. *Carnell Construction Co. v. Danville redevelopment & Housing Authority*, 13-1143; 13-1229; 13-1239, S.C. Law Review April 9, 2014, (<https://sclawreview.org/carnell-construction-co-v-danville-redevelopment-13-1229-13-1239/>).

минация (чл. 2, ал. 1, т. 1 от ЗОП). Основателно се отбелязва, че дискриминацията в областта на обществените поръчки се среща в различни разновидности.²⁵ На практика съобразяването на този принцип търпи конкретизация в спазването на редица задължения на възложителите, например мотивираност на действията на възложителя, правомерност на критерии за подбор на участниците, обективност на изискванията за документацията и тяхното обявяване и пр. Неспазването на тези задължения на практика създава необективност и непредвидимост на процедурата, което може да доведе до предимство на един участник и до неравно третиране на останалите участници. Следва да се има предвид, че в голямата си част това са формални нарушения, които не налагат доказването на определен резултат. Макар да няма пречка да бъде прилаган ЗЗДискр., в материалноправната си част, това прилагане не трябва да води до усложняване или ограничаване на забраната за дискриминация при обществените поръчки, като например изискване за доказване на определен признак. По тази причина в практиката не се среща такова съответно прилагане. Допускането на дискриминация е наказуемо с административни наказания, предвидени в ЗОП.²⁶ Възложителите на поръчки отговарят имуществено за вредите, които са причинени при провеждане на процедурите, включително поради противоречия със забраната за дискриминация (чл. 218 ЗОП, вр. чл. 203 и сл. от АПК).

Връщайки се отново в полето на ЗЗДискр., равенството на юридическите лица по защитен признак, независимо от принадлежките към тях физически лица, може да измести въпроса за защита от дискриминация в посока защита на конкуренцията и забраната за монополно положение. В тази връзка чл. 3, ал. 2 от

²⁵ Станкулов, П. Форми на дискриминация при провеждане на обществените поръчки, *Търговско и облигационно право*, 2019, № 08, (<http://trudipravo.bg/mesechni-spisania/mesechno-spisanie-targovsko-i-obligacionno-pravo/menuconttkp1/3501-formi-na-diskriminatziya-pri-provezhdane-na-obshtestvenite-porachki>).

²⁶ Нарушението на принципите на равенство в областта на обществените поръчки може да бъде и основание за финансови корекции по получена безвъзмездна помощ по Закона за управление на средствата от Европейските структурни и инвестиционни фондове.

33Дискр. се тълкува като разграничител между приложното поле на двата института на равенството. Както дискриминацията, така и в определени случаи нарушаването на конкуренцията предполага противоправно равно или неравно третиране, подлежащо на защита по определен ред. Различна е нормативната и институционална рамка както на национално ниво, така и на ниво Европейски съюз. Съгласно чл. 19, ал. 2 от Конституцията, законът създава и гарантира на всички граждани и юридически лица еднакви правни условия за стопанска дейност, като предотвратява злоупотребата с монополизма, нелоялната конкуренция и защитава потребителя. На първо място, разпоредбата окомплектова равенството пред закона (чл. 6, ал. 2, изр. 1) за целите на стопанския оборот. На второ място, и тук се прокарва равенството във възможностите. Стопанските възможности са различни, но относително равни трябва да са юридическите условия, в които се осъществяват тези възможности. Стопанските субекти, включително юридическите лица, практически и обективно са неравни по имущество. Различни са и техните шансове и перспектива по отношение на това да го увеличат, намалят или запазят. Самият оборот обективно ги поставя в неравностойно положение. Равенството по чл. 6, ал. 2 от Конституцията няма предвид и не може да се отъждествява със социално равенство, с равенство в имущественото състояние... *Равнопоставеността на всички граждани пред закона независимо от имущественото им състояние (чл. 6, ал. 2) не предписва създаване на законодателство, което по различен начин да третира група граждани според тяхното имущество. Създаването на еднакви правни условия има предвид правно, а не икономическо равенство. Законът трябва да е еднакъв за гражданите и юридическите лица независимо какви са икономическите възможности на различните групи от тях... Член 19, ал. 2 от Конституцията не задължава законодателя да създаде различни правни условия за стопанска дейност, които да отговарят на материалната възможност на отделни групи граждани и юридически лица.*²⁷ Ограниченията на чл. 19, ал. 2 от Конституцията са в различни направления и изискването за еднакви правни условия за

²⁷ Решение № 3 от 2006 г. по к. д. № 4/ 2006 г.

развиване на стопанска дейност не следва да бъде разбирано буквално.²⁸ В стремежа си да препятства логичните усложнения Конституционният съд отива и по-далеч, като посочва, че конституционната забрана (чл. 6, ал. 2 от Конституцията) за неравно третиране по признак „имууществено състояние“ се отнася до правата на физическите лица.²⁹

Напълно възможно е обаче нарушението на чл. 19, ал. 1 и 2 да бъде и нарушение и на чл. 6, ал. 2. *По отношение на дейността, която осъществява едно юридическо лице – търговец, като част от неговото търговско предприятие по чл. 15 от Търговския закон, това юридическо лице не се ползва със защита по ЗЗДискр. Дружеството би могло да бъде адресат на забраната за дискриминация при извършване на дейностите, които са в неговата предметна сфера, но не и неин обект, засегнат от неравно третиране на членовете си и/или заетите в него лица.*³⁰

В случая става въпрос за жалба на търговско дружество, което осъществявало дейности по договор с НЗОК и чиито оплаквания за дискриминация касаят лимитирането на броя на извършваните дейности – талони за направления.³¹ Проблемът тук е, че подобни съображения биха били валидни и по отношение на еднолично търговец.³² Фактът, че определени права и интереси са част от едно търговско предприятие, не изключва възможността засягането им да бъде преценявано от гледна точка на физическите лица, свързани с дружеството. По друг случай Съдът счита, че претенции за третиране на търговско дружество, в качеството му на вписан в Кадастралния регистър собственик на поземлен имот, нанесен в Кадастралния регистър, могат да бъдат преценявани

²⁸ Решение № 6 от 1997 г. по к. д. № 32/1996 г.; Решение № 14 от 1998 г. по к. д. № 9/1998 г.; Решение № 3 от 2006 г. по к. д. № 4/2006 г.

²⁹ Решение № 4 от 2011 г. по к. д. № 4 от 2011 г.

³⁰ Решение № 4660 от 12.04.2018 г. на ВАС по адм. д. № 8350/2016 г., V отд.

³¹ Решение № 50 от 2016 г., Решение № 50 от 2016 г., Комисия за защита от дискриминация.

³² Само по себе си припокриването на качеството на търговец с физическото лице не изключва закрилата, която дава ЗЗДискр. на търговците по прогласените в чл. 4, ал. 1 от закона признаци (Решение № 8591 от 11.07.2016 г. на ВАС по адм. д. № 3054/2015 г., V отд.

като дискриминационни, ако се установи, че това различно третиране се дължи на признаци по чл. 4, ал. 1 от ЗЗДискр., които са присъщи на неговия управител.³³ Що се отнася до преценката за законосъобразност на актовете в кадастралното производство, евентуално на претърпени вреди от тях, те подлежат на контрол за законосъобразност по общия ред, включително заради противоречие с антидискриминационното законодателство (чл. 73 от ЗЗДискр.). През 2009 г. КЗД установява дискриминация спрямо определено дружество и неговия управител, че спрямо тях е допусната дискриминация по признак „политическа принадлежност“ от друго юридическо лице чрез спиране излъчването на телевизията (собственост на дружеството, подател на сигнала) в кабелната мрежа (собственост на дружеството ответник). За да приеме, че въпросното едностранно прекратяване на телевизионното излъчване е дискриминация, Комисията е изследвала взаимоотношенията между собствениците в състоящата се предизборна кампания.³⁴ Съдът не приема мотивите на КЗД и заключава, че фактът, че дадено физическо лице е управител на дружеството и притежава дружествени дялове, не е достатъчен да се приеме, че това лице е заето по смисъла на чл. 3, ал. 2 от ЗЗДискр.³⁵ Въпреки това в по-голямата си част практиката приема, че положението на управител само по себе обективира принадлежността между физическото и юридическото лице в контекста на тълкуваната разпоредба. Може да се заключи, че по отношение на защитата на търговски дружества във връзка с нарушения, засягащи тяхната дейност като такива, и търговските им предприятия възможностите по антидискриминационния закон са силно ограничени. Тези нарушения са по естеството си засягащи тяхното имущество

³³ Решение № от 02.07.2020 г. по адм. д. № 216/2020 г. на Административен съд – Стара Загора.

³⁴ Решение № 138/14.07.2009 г. по преписка № 190/2007 г. на КЗД.

³⁵ Решение № 15175 от 10.12.2009 г. на ВАС по адм. д. № 11991/2009 г., VII отд. Както беше отбелязано, обратното се застъпва в по-голяма част от практиката (Решение № 1671 от 03.02.2011 г. на ВАС по адм. д. № 2623/2010 г., VII отд.; Решение № 740 от 18.01.2018 г. на ВАС по адм. д. № 6047/2016 г., V отд.; Решение № от 02.07.2020 г. по адм. д. № 216/2020 г. на Административен съд – Стара Загора).

и евентуалното им отношение към персоналния им състав или не е налично, или не може да бъде обективирано в признак, което е въпрос по същество. Пречка за прилагането на ЗЗДискр. по отношение на тези случаи обаче е и възможността за получаване на защита по друг ред, а това е въпрос на допустимост.

Съгласно чл. 37, ал. 1 от ЗЗДискр., не се допуска дискриминация на основата на признаците по чл. 4, ал. 1 в публичния или реалния сектор, пряко или непряко, свързана с извършването на стопанска дейност, включително по отношение на създаването, оборудването или разширяването на стопанска дейност или на започването или разширяването на всякаква друга форма на такава дейност. Така през 2012 г. българският законодател внедрил забраната за дискриминация в областта на стопанската дейност по един противоречив и безпрецедентен начин. Не може да се каже в какво точно се изразява задължителността на тази разпореда и за какви точно отношения се прилага. Разпоредбата е лишена от практическо приложение, доколкото смесва конкуренция и недискриминация, стопанска дейност и достъпа до нея, без да дава каквито и да е мислими критерии за разграничаването на едното от другото. Не е случайна и липсата на практика по нейното прилагане както на КЗД и Комисията за защита на конкуренцията, така и на Съда. В действителност поводът за създаването на тази разпореда е съвсем различен и е свързан с въвеждането в законодателството на Директива 2010/41/ЕС относно равно третиране на мъжете и жените.³⁶

8. Конструкцията неправомерният диференциран подход към съответното юридическо лице да е към персоналния му със-

³⁶ Директива 2010/41/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 7 юли 2010 г. за прилагане на принципа на равно третиране на мъжете и жените, които извършват дейности в качеството на самостоятелно заети лица, и за отмяна на Директива 86/613/ЕИО на Съвета. По смисъла на чл. 4 от Директивата принципът на равно третиране означава, че не се допуска каквато и да е дискриминация, основана на пола, в публичния или частния сектор пряко или непряко, например по отношение на създаването, оборудването или разширяването на стопанска дейност или на започването или разширяването на всякаква друга форма на самостоятелна заетост. Видимо е разминаването между цел и резултат.

тав, който е носител на някой от признаците в чл. 4, ал. 1 ЗЗДискр, не бива да се абсолютизира.³⁷ В някои решения на ВАС се казва: *по-неблагоприятното третиране на юридическото лице следва да бъде в причинно-следствена връзка с обстоятелството, че някой от персоналия му състав притежава някой от признаците, очертани в чл. 4 от ЗЗДискр.*³⁸ Въвеждат се две формални причини за неравното третиране – признакът, принадлежащ на физическото лице, и свързаността на физическото лице с юридическото. Съгласно § 1, т. 8 от ЗЗДискр., „на основата на признаците по чл. 4, ал. 1“ означава на основата на действителното, настоящо или минало, или предполагаемо наличие на един или повече от тези признаци у дискриминираното лице или у лице, с което то е свързано, или се предполага, че е свързано, когато тази връзка е причина за дискриминацията. „Свързаността на дискриминирания“ е релевантно обстоятелство по принцип (чл. 4, ал. 1). Съгласно § 1, т. 9 от ЗЗДискр. „свързани лица“ са: съпрузите, роднините по права линия – без ограничения, по съребрена линия – до четвърта степен включително, и роднините по сватовство – до трета степен включително; настойникът и попечителят; поднастойният и подопечният; живеещите на съпружески начала; работодател и работник; лицата, едното от които участва в управлението на дружеството на другото; съдружниците; лица, които поради други обстоятелства могат да се смятат пряко или косвено зависими от пострадалия и тази връзка е причина за дискриминация; лица, от които пряко или косвено пострадалият може да е зависим и тази връзка е причина за дискриминация; лица, придружаващи пострадалия към момента на извършване на акт на дискриминация, когато тази връзка е причина за дискриминацията. Може да се предположи, че се касае се за лица, които са свързани с жертвата на дискриминация и тази връзка има отношение (основание, причина, повод)

³⁷ Решение № 11851 от 12.10.2009 г. на ВАС по адм. д. № 6881/2009 г., VII отд.; Решение № 10293 от 23.07.2014 г. на ВАС по адм. д. № 592/2014 г., VII отд.; Решение № 740 от 18.01.2018 г. на ВАС по адм. д. № 6047/2016 г., V отд.

³⁸ Решение № 740 от 18.01.2018 г. на ВАС по адм. д. № 6047/2016 г.

за осъщественото нарушение. Например работник е уволнен, защото съпругата му е в определени фактически или правни отношения със същия работодател. Ако съпругата е подала сигнал за осъществена дискриминация, същото би могло да бъде преследване (§ 1, т. 3, б. „б“). Логиката на текста от допълнителната разпоредба на § 1, т. 9 не изключва като свързани лица с пострадалия и юридически лица – работодател, възложител, търговско дружество, администрация и т.н. Когато физическото лице – жертва, е третирано заради тази си свързаност с юридическото лице, това само по себе си не легитимира последното в определено качество. От друга страна, това, че физическото лице обективно би могло да бъде засегнато от процесната дискриминация на собствено основание (чл. 3, ал. 1), не изключва възможността деянието да засяга и юридическото лице съобразно чл. 3, ал. 2.

На практика лицата от членския или работническия състав на юридическите лица, по които следва да бъдат преценявани признаците, също са свързани лица, но по отношение на дружеството (чл. 3, ал. 2, във вр. § 1, т. 9). Водещата разпоредба на чл. 3, ал. 2 предлага доста по-стеснен кръг на свързани лица, по които ще се преценява дискриминацията на юридическото лице. От друга страна, тя не изключва изрично причина за неравното третиране да бъде разлика (съществуваща или предполагаема) у самото юридическо лице (на основата *...на наличие на един или повече от тези признаци у дискриминираното лице...*). Не носителството на признак у свързаните лица, а самата свързаност е обективната причина за дискриминация на юридическите лица. Към това въвежда смисълът на трите разпоредби, тълкувани заедно и поотделно (чл. 3, ал. 2 и § 1, т. 8 и 9). Обратното би означавало, че една синдикална структура ще се ползва с права по ЗЗДискр., ако тя е третирана заради убежденията на нейните членове; едно незаконосъобразно отстранено от обществена поръчка търговско дружество – само ако третирането му е заради етническата принадлежност на неговите работници или управител; едно недопуснато до конкурсна процедура сдружение, в което работят незрящи – само ако недопускането му е заради уврежданията на неговите членове. Примерите са показателни за собствената им житейска неиздържаност.

Когато става въпрос за юридически лица, които по силата на закона или по естеството си са натоварени с определени обществени, т.е. „представителни/защитни“ функции на физически лица – политически партии, вероизповедания, синдикални и работодателски организации, професионални организации, засягането на юридическото лице е причинно-следствено свързано със засягането на определената персонална сфера, в която юридическото лице осъществява дейността си. Не е изключено на такива лица по силата на закон да бъдат предоставени и определени публични функции.³⁹ Обособяването на персонален състав на тези юридически лица, в контекста на чл. 3, ал. 2, ще е приблизително, с оглед повереното на сдружението право, което то институционализира – вероизповедания, политически убеждения, защита правата на работниците, образование, убеждения и пр. В практиката си Съдът в Страсбург е имал възможност да отчете, че ако регистрационният режим на държавата поставя несъразмерни привилегии или ограничения спрямо определени религиозни институции, същото може да представлява нарушение на чл. 14 от ЕКПЧ.⁴⁰ Свободата на религията е защитена по чл. 9 от ЕКПЧ, като в практиката по прилагането ѝ се прави разграничение между дискриминация по признак „религия“ при упражняването на някое от правата ЕКПЧ и дискриминация по отношение упражняването на самото право на религията. И в двата случая субект на дискриминация могат да бъдат юридически лица, като в случаите, когато става въпрос за отношения между държавите и религиозните институции, първите притежават известна свобода на преценка.⁴¹ Това обаче не дава право на държавите да осъществяват привилегировано третиране на една религия спрямо друга. Следва да бъде признато, че дори и тук Съдът в Страсбург обсъжда нарушението спрямо религиозните организации в контекста на нарушеното право на религия на самите физически лица,

³⁹ Решение № 29 от 1998 по к. д. 28/1998 г.

⁴⁰ Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas and Others срещу Австрия, Application no. 40825/98; Verein der Freunde der Christengemeinschaft and Others срещу Австрия, Application no. 76581/01.

⁴¹ Cha'are Shalom ve Tsedek срещу Франция, Application no. 27417/95; Mouvement raëlien suisse срещу Швейцария, Application no 16354/06.

които се самоопределят във и чрез религиозната общност. В повечето случаи обаче неравното третиране на религиозни институции и въобще на юридически лица е един преюдициален въпрос по отношение на оплакванията на конкретно физическо лице. Така например законното изискване в гражданските регистри да се вписва принадлежност единствено към определени религиозни общности неравно третира религиозната институция, защото е третиране на принадлежащите към нея лица.⁴² Оправдаването на това третиране ще стъпва на аргументи, свързани както с правото на вероизповедание на физическите лица, така и с положението на юридическото лице.

През 2016 г. КЗД установява дискриминация под формата на тормоз по смисъла на чл. 5 от ЗЗДискр. срещу религиозна институция, изразяваща се в насаждане на омраза на религиозна основа в сравнение с другите религиозни организации, чрез повтарящи се неистини, че са секта, която ограбва имуществото на хората и ги кара да се самоубиват. Според Съда и КЗД *формулираното от религиозната институция „Свидетелите на Йехова“ искане за защита срещу нарушения по смисъла на чл. 4, ал. 1 и чл. 5 от ЗЗДискр. в полза на всички членове на вероизповеданието попада в приложното поле на чл. 3, ал. 2 от ЗЗДискр.*⁴³ Най-общо предметът на производството по преписката е било поднасянето на информация в репортажи, интервюта, предоставяне на данни и пр. по отношение на надлежно регистрирана религиозна институция в България. Една религиозна общност се обективира в институция чрез регистрация по съответния ред (арг. чл. 14, във вр. с § 1, т. 2 и 3 от Закона за вероизповеданията). Формално погледнато, религиозната общност не е персоналният състав на юридическото лице. Вярно е, че дискриминационното поведение е насочено и засяга принадлежащите към религиозната общност физически лица, които институционализират своите убеждения и религия чрез съответното юридическо лице институция. Дискриминационното поведение в случая обаче засяга и самата институция като посредник при организирането на верските убеждения и

⁴² BvL 13/10, Religionszugehörigkeit in Geburtenregister.

⁴³ Решение № 4238 от 2.04.2018 г. на ВАС по адм. д. № 70/2017 г., V отд.

принципи, характерни за религиозната общност. Наслагат се етикети, че тази институция като организация и структура е секта в негативна конотация. Тук третирането спрямо институцията е и третиране на религиозната общност и на нейния аморфен състав, което е съвсем естествено. Свързаността на персоналния състав със сдружението, както и носителството на признак на физическите лица, членове на общността като две необходими причини за неравното третиране на юридическото, всъщност са винаги откриваеми и аргументируеми. Тези физически лица обаче няма как да станат персонален състав на сдружението по смисъла на чл. 3, ал. 2.⁴⁴ По-важното обаче е друго. Засягането на религиозната институция е функция на засягането на свободата, честа и достойнството на физическите лица, които изразяват своите религиозни убеждения в рамките на общността.

9. Трайна е практиката на Съда и КЗД да признават засягане, респективно участие в производството на синдикални организации.⁴⁵ Нещо повече, като легитимни субекти по чл. 3, ал. 2 се считат и сдружения с нестопанска цел, в чийто състав влизат синдикални организации и техни подразделения, в които членуват работници и служители, при работодател, ответна страна в конкретното производство. Фактът, че членовете на сдружение, в което членуват работници на трудов договор с работодателя, са отделен субект на правото и може самостоятелно да сезират съда и КЗД, не лишава от тази възможност самото сдружение.⁴⁶ В казус от 2017 г. предмет на производството за защита от дискриминация е било претендирано лишаване от участие в преговори за сключване на колективен трудов договор на определена синдикална организация, член на сдружението, подател на сигнала.⁴⁷ Концептуално погледнато, и тук неравното третиране на организацията не е било заради членския ѝ състав, а по-скоро обратното. По друг случай Съдът прави

⁴⁴ Решение № 282 от 9.01.2018 г. на ВАС по адм. д. № 4987/2016 г., V отд.

⁴⁵ Решение № 7706 от 11.06.2009 г. на ВАС по адм. д. № 4036/2009 г. VII отд.

⁴⁶ Решение № 6736 от 8.05.2019 г. на ВАС по адм. д. № 11812/2017 г., V отд.; Решение № 1470 от 7.08.2017 г. на АдМС – Варна, по адм. д. № 794/2017 г.

⁴⁷ Решение № 1470 от 7.08.2017 г. на АдМС – Варна, по адм. д. № 794/2017 г.

извод, че е абсурдно да се твърди дискриминация основана на „членство в синдикална организация“, а от друга страна, да се говори за неблагоприятното третиране, изразяващо се в отказ синдикалната секция да бъде призната като легитимна синдикална структура.⁴⁸ Не твърденията на страните, а разпоредбите на Кодекса на труда разграничават засегнатите лица и най-вече връзката между тях (чл. 33, ал. 2, чл. 46, ал. 1 и 2, чл. 49, ал. 1 и 2 от КТ). Отказът да бъде призната определена синдикална структура засяга работниците и служителите, реални или евентуални нейни членове. В тези случаи твърдяната дискриминация от легитимния субект, синдикална секция/поделение могат да обхващат както права на самото сдружение (например непризнаването му), така и на физическите лица членове, без същите да са подали инициативен документ като физически лица.⁴⁹ Друг е въпросът доколко естеството на спора е такова, че да позволи установяване на дискриминация спрямо тези лица.

Право на защита в производствата имат и народните читалища по отношение на заетите в тях лица.⁵⁰ Разпоредбата на чл. 3, ал. 2 от ЗЗДискр. не изисква конкретни индивиди, членуващи или работещи в юридическо лице, да са лично дискриминирани, за да има то право на защита от дискриминация. *Употребеният израз „по отношение на техния членски състав или на заетите в тях лица“ се отнася не до акта на дискриминация, а до защитените признаци на членовете или работниците на юридическото лице, които обуславят неравноправното му третиране в сравнение с други сдружения на физически или юридически лица, за чиито членове тези признаци не са налични.* Оттук Административният

⁴⁸ Решение № 10293 от 23.07.2014 г. на ВАС по адм. д. № 592/2014 г., VII отд.; Решение № 6824 от 8.11.2013 г. на АдМС – София, по адм. д. № 8024/2013 г.

⁴⁹ Решение № 217 от 12.12.2011 г. на КЗД по преписка № 143/2009 г., II специализиран състав.

⁵⁰ Определение № 5539 от 11.05.2016 г. на ВАС по адм. д. № 3732/2016 г., V отд.

съд стига и по-далеч, като счита, че едно юридическо лице, в случая народно читалище, може да бъде жертва на дискриминация.⁵¹

В свършено различна посока, но с идентичен резултат подхождат КЗД и Съдът, за да признаят участие в производството за защита от дискриминация на организация за колективно управление на права (ОКУП) по Закона за авторското право и сродните му права. Съставът на КЗД е приел, че потенциалното неравно третиране на ОКУП, в нарушение на чл. 4, ал. 1 и сл. ЗЗДискр., годно би засегнало (дискриминирало) членския им състав, като това определя и предмета на произнасяне по преписката. *Подчертано е, че не всяко оцетяване (неравно третиране) на ОКУП може да бъде ценено съобразно ЗЗДискр., а само това, което накърнява правата и интересите на неговия членски състав.*⁵² Производството касае претенции срещу актове и практики на Министерството на културата, които привилегироваат едни ОКУП и така поставят в неблагоприятно положение творците, членове на ОКУП – подател на сигнала. Макар и допуснати по същество, претенциите са счетени за неоснователни.⁵³ Тук също връзката е обърната, членовете на ОКУП се явяват евентуално засегнати заради ограниченията спрямо юридическото лице.

Всички тези примери показват, че макар и признато, засягането на тези юридически лица е с определено социално предназначение – да гарантира защитата както на самите юридически лица, така и на правата и интересите на свързаните физически лица.

10. Възможно е действаща правна норма да въвежда определена форма на неравно третиране или привидно неутрална норма да представляват дискриминация и по този начин да накърняват правото на равенство в третирането и във възможностите за участие в обществения живот, като по този начин да нарушават чл. 6, ал. 1 и 2 от Конституцията на Република България и

⁵¹ Определение № 364 от 07.06.2016 г. по адм. д. № 2/2016 г. на Административен съд – Шумен.

⁵² Решение № 5062 от 28.07.2017 г. на АдмС – София, по адм. д. № 389/2017 г.

⁵³ Решение № 447 от 2016 г., по пр. № 367/2015 г. на КЗД, Четвърти заседателен състав.

чл. 2, т. 2 от ЗЗДискр.⁵⁴ От друга страна, обективната действителност изисква от законодателя да въвежда определени форми на неравно третиране чрез правни норми. В редица случаи то е именно с цел да бъде предотвратена дискриминация, като бъде гарантирано равенство във възможностите. Логиката е, че несъразмерността на тези мерки би превърнала позитивната в същинска дискриминация. За дискриминация на юридически лица чрез правна норма може да се говори, когато самите те обективно са адресат на въпросната норма. Те са в индивидуално неопределения кръг лица, спрямо който се простира действието на правилото за поведение. Това обаче не е достатъчно, за да се изключи непряка дискриминация спрямо юридическото лице. Например неоправдано привилегированият режим спрямо определени физически лица може да има за резултат неблагоприятно третиране на юридически лица и принадлежащите към тях лица. В повечето случаи ще става въпрос за сравнения, които правните разпоредби регламентират.⁵⁵ Например ако въведеният с наредба на общински съвет режим на почасово платено паркиране регламентира пряко пречки за паркиране на моторни превозни средства, регистрирани на юридически лица, или макар и да не регламентира пряко такива, обективно има за резултат неравно отношение именно към такива собственици. Третирането ще засяга както юридическите лица, така и принадлежащите към тях физически лица, които ползват въпросните автомобили. На практика проблемът е с предявяването на неравното третиране на юридически лица чрез правни норми (вж. т. 18). За засегнатите юридически

⁵⁴ Решение № 1 от 27.01.2005 г. по к. д. № 8 от 2004 г.; Решение на ЕСПЧ по дело Laduna срещу Словакия, Application no. 31827/02; Решения на СЕС С-45/09, С-388/07, С-152/84 и др.; Решение № 2894 от 05.03.2009 г. на ВАС по адм. д. № 15682/2008 г., 5-чл. с-в на ВАС; Решение № 11111 от 30.08.2012 г. на ВАС по адм. д. № 5665/2011 г.

⁵⁵ Друг е въпросът, че сравнимостта е част от действието на всяка правна норма, условие, за да се проявят правните последици, очертани в диспозицията при проявлението на фактите, очертани в хипотезата. Погледнато в дълбочина, регулативният ефект на равенството винаги би се проявил като правило за поведение, независимо дали то ще е позитивно установена норма, или морална категория.

лица от действието на дискриминационни закони и подзаконовни нормативни актове са отворени общите пътища за оспорване на тези актове като противоконституционни или незаконосъобразни, включително претендирането на понесените вреди от това (вж. т. 16 – 17). Тук е обаче мястото да се подчертае, че физическите и юридическите лица имат различни отправни и крайни точки в правото (вж. т. 7). Недискриминацията изисква точно това – различен подход към различното и еднакъв към еднаквото. Освен че не е дискриминация, този принцип е част от противодействието ѝ. Законодателството установява неравно третиране между физически и юридически лица, както и между различни категории юридически лица. Юридическите и физическите лица като носители на правата като основни или субективни не са в еднакво положение. Както се отбелязва, чл. 19, параграф 3 от Основния закон на ФРГ прави изричната уговорка, че основните права се прилагат и за юридически лица на частното право, доколкото тези права по своето естество са приложими за тях. Такава е практиката и на българската конституционна юрисдикция. Съществуват обаче права и случаи, за които законодателството и практиката не следва да правят разлики между тези категории субекти. Така например част от административните съдилища приемат, че нормата на чл. 82, ал. 1, б. „а“ от Закона за административните нарушения и наказания (ЗАНН) е приложима и по отношение погасяването по давност на изпълнението на имуществени санкции. Същата разпоредба урежда двугодишен давностен срок за изпълнение на наказанието, който тече от влизане в сила на НП. Съдът приема, че различното третиране на длъжниците на публични вземания от гледна точка на субекта (физическо или юридическо лице) следва да се възприеме като дискриминация по отношение на имущественото състояние на различните субекти на административнонаказателната отговорност и като нарушение на конституционния принцип за еднакви правни условия за стопанска дейност на гражданите и юридическите лица. *След като субекти на административнонаказателна отговорност физическите и юридическите лица носят отговорност за еднакви нарушения, която се налага по еднакъв ред и се обжалва по еднакъв ред, то изпълнението на тази административнонаказа-*

телна отговорност следва също да бъде еднакво. Противното навежда на дискриминация, неравноправни условия и утежняване положението на юридическите лица. Характерно е, че нарушенията на законовите норми от обективна страна са еднакви (еднакви са действията или бездействията, чрез които се осъществява административното нарушение); и за двата вида субекти са налице в еднаква степен противоположността на извършеното деяние, насочеността срещу установения административен ред, наказуемостта и редът, по който се наказва нарушението. Единствената разлика е относно субекта на административнонаказателната отговорност: когато субект на нарушението е физическо лице, налаганото наказание е „глоба“, а когато субект на нарушението е юридическо лице – на същото се налага „имуществена санкция“...⁵⁶ Би могло да се поддържа, че в случая Съдът е разчел не закона, а празнината в него като противоречаща на принципа на равенството.

Участие и защита на юридическите лица в производството за защита от дискриминация

11. Правото на защита от дискриминация принадлежи на лицето, чието материално право е нарушено, така че същото да бъде защитено най-пълноценно (възстановено, обезщетено). Тази теоретична постановка не е абсолютно приложима на практика заради мъчното разграничаване между материалното право на недискриминация и защитата от дискриминация, заради административния характер на част от производствата за защита от дискриминация,

⁵⁶ Именно за това Съдът е приел, че в нормата на чл. 82, ал. 1, б. „а“ ЗАНН е допуснат законодателен пропуск, който следва да бъде преодолян по реда на чл. 46, ал. 2 от Закона за нормативните актове – когато нормативният акт е непълен, за неуредените от него случаи се прилагат разпоредбите, които се отнасят до подобни случаи, ако това отговаря на целта на акта, а ако такива разпоредби липсват, отношенията се уреждат съобразно основните начала на правото на Република България (вж. Решение № 5452 от 12.08.2013 г. по адм. д. № 4548/2012 г. на Административен съд – София град; Решение № 2340 от 28.10.2013 г. по адм. д. № 1834/2013 г. на Административен съд – Пловдив).

заради допускането на юридическите лица под условие, визиращи тяхното засягане, заради начина на споделяна на тежестта на доказване и пр. Проверката на изискването на чл. 3, ал. 2 е свързано както с основателността на претенцията за защита от дискриминация, така и с допустимостта ѝ. Ще са необходими данни за съществуването на юридическото лице (регистрация), за установяването на връзка на физическите лица, спрямо които нарушението се е отразило, и за характера на самото нарушение. Насочеността на антидискриминационното деяние към физическите лица – членове или заети в дружеството, често предполага освен навеждане на твърдения в инициативния документ, но и събиране на доказателства.⁵⁷ Много по-често правилото на чл. 3, ал. 2, като условие за допускане на юридическите лица в производствата за защита от дискриминация, се тълкува като формално изискване за легитимация на тези субекти, а не в контекста на цялостната рамка, която законът би предоставил на такива лица.⁵⁸

12. Най-важното право, което определя и защитата, респ. участието на търсещия защита, в производството е правото на сезиране. Изрично юридическите лица разполагат с възможност да сезират Комисията със сигнал и така да задвижат **административното производство**, по което органът следва да се произнесе с решение (чл. 50, т. 3, във вр. чл. 65, т. 1 – 5 от ЗЗДискр.). В практиката се влага едно по-широко разбиране по отношение на достъпа до сезиране чрез сигнал. Сигналоподателят само уведомява КЗД за наличието на неравно третиране на конкретен правен субект от друг правен субект.⁵⁹ При условията на сезиране на КЗД чрез сигнал, дори и жалба, заявителят не следва да бъде ангажиран с доказване на непосредствен интерес. Това не означа-

⁵⁷ Решение № 10293 от 23.07.2014 г. на ВАС по адм. д. № 592/2014 г., VII отд.; Решение № 15127 от 18.11.2013 г. на ВАС по адм. д. № 12319/2012 г., III отд.; Решение № 11851 от 12.10.2009 г. на ВАС по адм. д. № 6881/2009 г., VII отд.

⁵⁸ В по-ранната практика ВАС застъпваше виждането, че Законът за защита от дискриминация не съдържа изискване за правосубектност на лицето, подало жалба или сигнал (Решение № 12457 от 12.12.2006 г. на ВАС по адм. д. № 9168/2006 г.).

⁵⁹ Решение № 11181 от 20.08.2020 г. на ВАС по адм. д. № 4672/2020 г., V отд.

ва, че в производствата за защита от дискриминация не се изисква наличието на правен интерес на търсещия защита. Той е *in rerum natura*.⁶⁰ Вторичното право на ЕС и практиката на СЕС допускат съдебни или административни производства за защита срещу дискриминация да бъдат инициирани от лица (физически и юридически), без да действат от името на определен тъжител, стига предметът на дейност на тези лица да е свързан с осигуряване спазването на произтичащите от ЕС задължения. Според Съда в Люксембург тези лица следва да се разглеждат като „заинтересовани лица“.⁶¹

Лицата, които търсят защита на свое субективно право или интерес, твърдейки засягане или застрашаване, са в процесуалното качество на жалбоподатели (чл. 50, т. 1 от ЗЗДискр.), респ. разполагат с правото на жалба. Лицата, за които липсва засягане или застрашаване на собствено субективно право или интерес, но които търсят защита от дискриминация за трети лица, отправят до КЗД сигнали и имат процесуалното качество на сигналаподатели – (чл. 50, т. 3 от ЗЗДискр.).⁶² На пръв поглед това е логиката за инициране административно производство пред КЗД. Юридическите лица биха били в положение както на жалбоподатели, така и на податели на сигнал в зависимост от отношението им към нарушението и на спорното право на защита. По аргумент на противното подателите на сигнал винаги няма да защитават свои материални права, свободи или законни интереси. Както стана ясно съгласно чл. 3, ал. 2, правата на юридическите лица по закона са в зависимост от това дали са засегнати. Бидейки засегнати техни собствени права и интереси, те ще действат като жалбоподатели.

⁶⁰ Делиев, Бл. Значение на интереса при защитата от дискриминация, Правна мисъл, 2016, № 4.

⁶¹ Член 9, параграф 2 от Директива 2000/78; С-81/12.

⁶² Решение № 4925 от 14.04.2009 г. на ВАС по адм. д. № 11710/2008 г., VII отд.; Решение № 12014 от 18.10.2010 г. по адм. д. № 5381/2010 г., 5-чл. с-в, ВАС; Определение № 8863 от 12.06.2019 г. на ВАС по адм. д. № 4499/2019 г., V отд.; Определение № 13628 от 9.11.2017 г. на ВАС по адм. д. № 12247/2017 г., V отд.; Определение № 792 от 28.01.2019 г. на АдмС – София, по адм. д. № 228/2019 г.

Стриктно тълкувани, изискванията на чл. 3, ал. 2 от ЗЗДискр. не биха позволили на юридическите лица да се легитимират като участници в защита на чужди права.⁶³ От друга страна обаче, законът предоставя изрично правото на сигнал на юридическите лица, без каквито и да е други изисквания по отношение на връзката между лицето, подаващо сигнал, и нарушението, за което се сигнализира (чл. 50, т. 2 от ЗЗДискр.). Нещо повече, социалната роля на сигнала е чрез него да бъде задействана и получавана защита срещу дискриминационни нарушения, засягащи държавни или обществени интереси, права или законни интереси други му.⁶⁴ Служебното начало, което законът предоставя на КЗД, не се изчерпва единствено със самосезирането, а е преплетено с функциите ѝ като юрисдикция в редица други моменти в производството (конституиране на страни, указания на страните, административнонаказателна отговорност). Това е и основанието на публичната принуда, с която КЗД разполага при налагане на административни наказания и принудителни мерки, а не легитимното участие на пострадалите. Винаги когато става въпрос за търсене на защита, изразяваща се в установяване нарушение (чл. 47, т. 1 от ЗЗДискр.) по отношение на юридическо лице, последното следва да отговаря на изискванията за легитимация по чл. 3, ал. 2, без значение формално как ще бъде конституирано – като *жалбоподател*, *подател на сигнал* или просто *заинтересована страна*. Трайна е съдебната практика, че установяването на дискриминация по отношение на физическо или юридическо лице предполага участието му в административното производство като *заинтересована страна*.⁶⁵ Неизпълнението на това задължение съставлява нарушение на административнопроизводствените правила, визирани както в специалния закон – чл. 59, ал. 3, чл. 60, ал. 1, чл. 63, ал. 1 от ЗЗДискр., така и в АПК – чл. 15, ал. 1 и чл. 26, ал. 1.⁶⁶

⁶³ Решение № 1671 от 3.02.2011 г. на ВАС по адм. д. № 2623/2010 г.; Решение № 282 от 9.01.2018 г. на ВАС по адм. д. № 4987/2016 г., V отд.

⁶⁴ Определение № 792 от 28.01.2019 г. на АдМС – София, по адм. д. № 228/2019 г.

⁶⁵ Решение № 8712 от 25.06.2010 г. на ВАС по адм. д. № 179/2010 г., VII отд.

⁶⁶ Решение № 8734 от 15.07.2008 г. на ВАС по адм. д. № 5656/2008 г., 5-чл. с-в.

Това обаче съвсем не означава, че с участието си в административното производство юридическото лице не може да постига защита другиму.

Ако административното производство е започнало по сигнал на сдружение не заради негови права, а заради права на други неконституирани лица, неучаствали в производството, това е съществено нарушение на административнопроизводствените правила. *Подателят на сигнала е навеждал спорни факти и е провеждал доказателствена активност, попълвал е преписката с писмени доказателства като засегнато от неравно третиране лице и в качеството си на процесуален субституент на група ски учители, каквото качество обаче има само в исково производство пред гражданския съд по силата на изричната разпоредба на чл. 71, ал. 2 и ал. 3 от ЗЗДискр вр. с чл. 26, ал. 2 от ГПК, но няма в административното производство пред КЗД... В случая административното производство е започнало по сигнал, но не заради засегнати права на самото сдружение... Като сигналподател обаче сдружението не става страна в административното производство... Тъй като комисията не е сезирана от лице със засегнати лични субективни права от неравно третиране, преписката не следва да се връща на КЗД за ново произнасяне, а решението следва да бъде обезсилено.*⁶⁷ Същественото в случая е обаче както установяването на нарушение на закона по отношение на субект, на който не му е признато правото да бъде засегнат от нарушението (защитата срещу дискриминация), така и неконституирането на лицата, на които биха им били признали такова право, съответно качество. Вторият порок е отвъд пределите на административния акт. Той е неотстраним по пътя на съдебното му оспорване и може да бъде преодолян, като засегнатите физически лица подадат жалба пред КЗД в едно ново, независимо от първото производство. Въпреки това нелегитимността на подателя на сигнала като пострадал (вместо физическите лица) невинаги ще влече незаконосъобразност на акта в частта, що се отнася до административноказателната отговорност или мерките на административна принуда

⁶⁷ Решение № 282 от 9.01.2018 г. на ВАС по адм. д. № 4987/2016 г., V отд. Същото решение е цитирано в т. 6.

по отношение на извършителя. Следва обаче да се подчертае, че в едно административно производство е напълно мислимо самостоятелното участие на подателя на сигнала и на заинтересованите, засегнати от дискриминацията физически лица.⁶⁸

В административния процес качеството страна се придобива с твърдение – на субекта, на административния орган, на съда. Друг е въпросът доколко тази страна ще бъде надлежна.⁶⁹ Трайна е практиката на КЗД да конституира като страни в административното производство податели на сигнал юридически лица, без да се изследва отношението им към спорното право на защита и без да им се признава качеството на пострадало лице.⁷⁰ Качеството *сигналоподател* е оксиморон, когато не е уточнена заинтересоваността му в производството. Именно по тези причини на конституирани като податели на сигнал пред КЗД юридически лица съдът винаги ги определя като надлежни страни, поради което не им признава право на съдебно оспорване на решението като индивидуален административен акт. Правният интерес от оспорване на решението на КЗД следва да бъде преценяван за всеки конкретен случай и наистина е възможно конституирано лице като сигналоподател да не е засегнато от последиците на административния акт. Нещо повече, ако бъде прието, че за сигналоподателите винаги липсва засягане или застрашаване на собствено субективно право или интерес, подателите на сигнал винаги няма да бъдат и засегнати от решението на КЗД и няма да имат правен интерес за съдебното му оспорване. *Правото да се подаде сигнал, съгласно нормата на специалния закон – чл. 50, т. 3 от ЗЗДискр., се ограничава до производството пред КЗД и не може да обоснове правен интерес за сигналоподателите да оспорват по съдебен ред постановените по техни сигнали решения на*

⁶⁸ Решение № 12023 от 26.08.2019 г. на ВАС по адм. д. № 4599/2018 г., V отд.

⁶⁹ **Лазаров, К., И. Тодоров.** Административен процес, С., Сиела, 2009, с. 67 – 68.

⁷⁰ Решение № 40 от 2012 г. по пр. № 80/2011, Четвърти състав КЗД; Решение № 279 от 2012 г. по пр. 81/2011 г., 5-членен състав КЗД.

КЗД.⁷¹ Правният интерес от съдебно оспорване като жалбоподатели се обосновава именно от гледна точка на правния интерес сезирането на КЗД, от конституирането на това лице, от доказването, с което то е обвързано, от процесуалните му права и най-вече от формалните и материални предели на решението, в което подателят на сигнала присъства или не присъства като страна в административното производство. Обратното би означавало, че заявителят на едно административно производство (чл. 24, ал. 1, предл. второ АПК във вр. с чл. 50 и следв. ЗЗДискр.) винаги няма да е легитимен жалбоподател по отношение съдебното оспорване, чийто предмет е както материалната законосъобразност на административния акт, така и дали при издаването му са съобразени процесуалните правила.⁷² Легитимацията на подателят на сигнал като надлежни страни в административното производство определя надлежеността на правото им на съдебно оспорване. Практическият проблем в повечето случаи ще е, че съдът ще преценява интереса на оспорващия решението на КЗД сигналподател при условията на неустановена спрямо него дискриминация, т.е. дали последният евентуално би могъл да бъде дискриминиран.

На практика в повечето случаи, в определени части или като цяло, дадена жалба може да има и характера на сигнал, и обратното.⁷³ Естеството на спора и характерът на правомощието, което се иска КЗД да реализира, предполагат и оценката на характера на сезирането. Концептуална симетрия между правата на жалбоподателят и сигналподателят на база отношението им като защитимото право е трудно удържима за юридически лица, за които, както стана ясно, отграничаването в засягането на тех-

⁷¹ Определение № 1582 от 7.02.2017 г. на ВАС по адм. д. № 693/2017 г., V о.; Определение № 7023 от 5.06.2017 г. на ВАС; Определение № 14203 от 22.11.2017 г. на ВАС по адм. д. № 11583/2017 г., V отд.; Определение № 8863 от 12.06.2019 г. на ВАС по адм. д. № 4499/2019 г., V о.

⁷² Решение № 12457 от 12.12.2006 г. на ВАС по адм. д. № 9168/2006 г., V отд.; Решение № 4925 от 14.04.2009 г. на ВАС по адм. д. № 11710/2008 г., VII отд.; Решение № 3984 от 10.06.2016 г. по адм. д. № 12026/2015 г. на Административен съд – София-град.

⁷³ Решение № 11181 от 20.08.2020 г. на ВАС по адм. д. № 4672/2020 г., V о.

ните права от правата на свързаните с тях хора е задача трудна, решима от отделния случай, а не по принцип.

Разграничаването между жалба и сигнал, на база засягане от нарушението, има смисъл в контекста на основното правомощие на Комисията – установяването на дискриминация (чл. 47, т. 1). Комисията разполага обаче с редица други правомощия.⁷⁴ Някои от тези правомощия са свързани с установяването на дискриминация спрямо определени пострадали лица, други са последица от това установяване, трети са напълно независими от него. Актовете, в които могат да се материализират тези правомощия, се разпознават като индивидуален административен акт, други – не. Така например решението на КЗД относно административнонаказателната отговорност на субекта на нарушението по никакъв начин не засяга правната сфера на жертвата на дискриминация и тя не би могла да претендира налагане на санкция на дееца или изменението ѝ, ако е наложена такава. *Отказът да се наложи имуществена санкция не се отразява пряко върху субективните права и законни интереси на пострадалия, доколкото жалбата му до КЗД за нарушаване на правото на равно третиране е била удовлетворена, като на нарушителя са дадени задължителни предписания да се въздържа занапред от приетото за установено дискриминационно поведение и да възстанови първоначал-*

⁷⁴ Съобразно чл. 47, т. 2 – 4 от ЗЗДискр. КЗД постановява предотвратяване и преустановяване на нарушението и възстановяване на първоначалното положение; прилага мерки за административна принуда, дава задължителни предписания с оглед спазването на този или други закони, уреждащи равенство в третирането. Във връзка с установено нарушение по ЗЗДискр. Комисията може да налага глоби и имуществени санкции (чл. 47, т. 3, пр. I, във вр. чл. 78, ал. 1 и чл. 80, ал. 1 и 2 от ЗЗДискр.). Съгласно чл. 47, т. 6 и 8 от ЗЗДискр., компетентността на КЗД включва няколко особени възможности, свързани с установяването на дискриминация чрез правна норма:

- да прави предложения и препоръки до държавните и общинските органи за преустановяване за отмяна на техни актове, издадени в нарушение на този или други закони, уреждащи равенство в третирането;
- да дава становища по проекти на нормативни актове за съответствието им със законодателството за предотвратяване на дискриминацията;
- да дава препоръки за приемане, отменяне, изменение и допълнение на нормативни актове.

ното положение, като обяви нов конкурс за процесното място. Административното правоотношение, възникнало между жалбоподателя и Комисията по повод търсената защита на засегнати от нарушение права по специалния закон (ЗЗДискр.), е осъществено с издаване на индивидуалния административен акт, с който са приложени принудителни административни мерки спрямо ответника по преписката, ползващи пострадалия.⁷⁵ Надлежността на страната в едно административно производство само по себе си не легитимира същия субект като страна в административнонаказателния процес и обратното. Участието на подателите на сигнал като заинтересовани страни може и да не е необходимо условие за реализиране на административнонаказателната отговорност на извършили нарушение по ЗЗДискр. Например законосъобразността на установеното неизпълнение на задължението за изграждане и поддържане на достъпна архитектурна среда за хора с увреждания и наложената имуществена санкция не могат да зависят от надлежното конституиране на пострадали физически лица в административно производство. Именно за това производството пред КЗД е смесено, а актът, с който то завършва, е комплексен.

Като цяло в практиката правилно се подчертава, че по отношение на реда за защита от дискриминация е неприложима гл. Осма от АПК (арг. чл. 107, ал. 2 от АПК). Производството е по смисъла на чл. 24, ал. 1, предл. второ АПК във вр. с чл. 50 и следв. ЗЗДискр. – с искане за постановяване на административен акт, съобразно специалната компетентност на КЗД.⁷⁶ В контекста на борбата с дискриминацията и превенцията с нея производството по предложения и сигнали по реда на гл. Осма от АПК разкрива редица възможности, включително относно превенцията и защитата срещу дискриминация. То обаче има малко общо със състезателното производство по ЗЗДискр.⁷⁷

⁷⁵ Решение № 12014 от 18.10.2010 г на ВАС. по адм. д. № 5381/2010 г., 5-чл. с-в.

⁷⁶ Решение № 6814 от 8.05.2019 г. на ВАС по адм. д. № 10954/2017 г., V отд.; Обратното в Определение № 8863 от 12.06.2019 г. на ВАС по адм. д. № 4499/2019 г., V отд.

⁷⁷ Определение № 5076 от 24.04.2017 г. на ВАС по адм. д. № 4366/2017 г., I отд.

Изводът е, че установяването на дискриминация по отношение на юридическото лице може да има за последица реализиране на веригата от правомощия, които са предоставени на Комисията в посока предотвратяване на дискриминация, защита от дискриминация и осигуряване равенство на възможностите (чл. 47, т. 1 – 23, вр. чл. 40, ал. 1 и 2 от ЗЗДискр.). Те ще са във връзка с вида на установеното нарушение, с нарушителя и посредством тях с юридическото лице и неговите претенции. Например налагане на предписание и имуществена санкция на собственика на телевизия, за която е признато, че е осъществила дискриминация по отношение на юридическо лице – религиозна институция.⁷⁸ Най-интензивната защита за юридическото лице обаче си остава самото установяване на нарушението, въз основа на което може да бъде търсено по съдебен ред обезщетение за причинените вреди.

13. Алтернативно на производството пред КЗД, всяко лице, чиито права по този или по други закони, уреждащи равенство в третирането, са нарушени, може да предяви иск пред районния съд, с който да поиска: *установяване на нарушението; осъждане на ответника да преустанови нарушението и да възстанови положението преди нарушението, както и да се въздържа в бъдеще от по-нататъшни нарушения; да му се присъди обезщетение за вреди* (чл. 71, ал. 1, т. 1 – 3). Наличието на съдебно производство със същия предмет между същите страни влече недопустимост на производството пред КЗД и необходимостта то да бъде прекратено (чл. 52, ал. 2 от ЗЗДискр.). Напълно разбираемо законът предоставя известно предимство на съдебните производства за защита. Разпоредбата на чл. 71 от ЗЗДискр. предоставя възможности за съдебна защита във всички случаи, когато не е проведено производство пред КЗД, без оглед на това дали дискриминационното поведение е осъществено от субект, равнопоставен на ищеца, или дискриминацията е осъществена при или по повод административна дейност.⁷⁹ Може да се предположи, че юридическите лица разполагат със самостоятелно право на иск

⁷⁸ Решение № 4238 от 02.04.2018 г. на ВАС по адм. д. № 70/2017 Г., V отд.

⁷⁹ Тълкувателно постановление № 1 от 16.01.2019 г. по т. д. № 1/2016 г., ОСГК на ВКС и ОСС на Първа и Втора колегия на ВАС.

по чл. 71, ал. 1, т. 1 – 3, като засегнати лица, като част легитимацията им в тези случаи е да докажат, че неравното третиране е във връзка с техния персонален състав. Такива случаи в съдебната практика обаче са рядкост.

14. Синдикалните организации и техните поделения, както и юридическите лица с нестопанска цел за осъществяване на общественополезна дейност, могат да предявят иск от името на лицата, чиито права са нарушени, по тяхно искане (чл. 71, ал. 2 от ЗЗДискр.). Когато са нарушени правата на множество лица, тези организации могат да предявят и самостоятелен иск (чл. 71, ал. 3 от ЗЗДискр.). Така антидискриминационният закон установява възможности, чрез които определени категории юридически лица могат да предявят иск както от името дискриминирани лица, така и на самостоятелно основание. Става въпрос за юридически лица, които имат определено социално предназначение. Касае се не за самостоятелни иски, а за възможност исковите по чл. 71, ал. 1, т. 1 – 3 да бъдат предявени при определени условия от определени юридически лица. Въпреки оскъдната съдебна практика, при прилагането на двете разпоредби от общите съдилища не разкрива особени противоречия. *Нормата на чл. 71, ал. 3 от ЗЗДискр. въвежда отклонение от общото правило на чл. 123, ал. 1 ГПК, според което правото на иск принадлежи на лицето, чието право е нарушено, като с оглед мащабите на нарушаване на правото на равно третиране и спецификата на дейността на синдикалните организации и на юридическите лица с нестопанска цел за осъществяване на дейност в обществена полза предоставя право на самостоятелен иск на тези организации, признавайки им качеството на процесуални субституенти, разполагащи, с възможността да предявят иск за защита на чужди материални права (чл. 26, ал. 2 ГПК). За надлежната активна процесуална легитимация по предявен иск по ал. 3 във вр. ал. 1 на чл. 71 ЗЗДискр. е необходимо както въвеждането на твърдения, че ищецът, респ. – ищците, са лица от кръга на посочените в ал. 3 на чл. 71, така и че чрез установена от определени участници в обществения живот масова практика или нормативна регла-*

ментация е накърнено правото на равно третиране на множество лица.⁸⁰ От своя страна надлежната пасивна легитимация е предпоставена от твърдения, че ответникът е нарушил установената забрана за неравно третиране на множество лица. Цитираното е част от решение по дело, образувано по искова молба на две сдружения за общественополезна дейност срещу Министерството на образованието и науката, като с решението се установява, че министерството е извършило пряка дискриминация по признак увреждане по отношение на децата и учениците със специални образователни потребности поради неизпълнение на задължението министърът, съгласувано със съответните министерства и ведомства, да издаде наредба, с която да адаптира държавните образователни изисквания с обучението на тези деца. По друго дело, макар и да допуска иск при условията на чл. 71, ал. 3 на сдружение за общественополезна дейност срещу болнично заведение, Съдът отхвърля като неоснователни претенциите му за сегрегационни практики под формата на физическо отделяне в обособени болнични стаи на родилките от ромски етнически произход от етническите българки. По конкретното дело сдружението ищец е осъществило теренно проучване на практиките на дискриминация срещу родилките от ромски произход в определени болници. Според ищеца резултатите показали утвърдена практика на физическо отделяне на родилките от ромски произход от етническите българки.⁸¹ От една страна, предназначението на възможностите за предявяване на искове при условията на ал. 3 е именно за такива случаи. От друга страна обаче, резултатите от претендираното теренно проучване подлежат на доказване съобразно правилата на съдебното производство. Практиката е постоянна по въпроса, че признатото право по чл. 71, ал. 3 на юридическо лице

⁸⁰ Решението от 18.05.2007 г. на СРС по гр. д. № 13789/2006 г., ГК, 51-и състав; Решение от 7.04.2008 г. на СГС по гр. д. № 2585/2007 г., IV с-в; Определение № 402 от 9.10.2008 г. на ВКС по гр. д. № 2730/2008 г.; Решение от 22.07.2005 г. на СРС по гр. д. № 11630/2004 г., II о., I-а ГК, 41-и с-в.

⁸¹ Решение № 383 от 26.03.2019 г. на РС – Пазарджик, по гр. д. № 2770/2017 г.; Решение № 233 от 25.06.2019 г. на ОС – Пазарджик, по в. гр. д. № 315/2019 г.; Определение № 80 от 14.02.2020 ВКС по гр. д. № 3932/2012 г. за 2019 г.

с нестопанска цел не бива да бъде ограничавано по съображения, че това сдружение следва да персонализира засегнати лица и да доказва нарушаването на конкретните им права и интереси, доколкото така то би изгубило предназначението си на самостоятелна форма за колективна защита на права.⁸² В сравнителен план обичайният предмет на производствата по колективни иски е именно защитата от дискриминация. Като механизъм на действие колективната искова защита търпи същите социални възражения, подобни на изказваните срещу позитивната дискриминация и позитивните мерки. Причината е, че при колективната защита, за да бъде задействана, е необходим критерий, по който съответната група следва да бъде определена (например лица, участващи в определена лотария, от която са пострадали). Напълно основателно се подчертава, че характерна черта на колективната искова защита е индивидуалната неопределеност на субекта на процесуалното правоотношение, дори и в случаите, когато искът се предявява от индивидуално определена организация за защита на съответния интерес.⁸³ Няма пречки в неопределената група да са налични и юридически лица, чийто интерес да бъде охраняван по този ред. Остават открити въпросите дали правилата на производствата по колективни иски по чл. 379 и сл. от ГПК са самостоятелно налични възможности за защита от дискриминация или следва да бъдат разглеждани в контекста на иски на юридическите лица по чл. 71, ал. 3 от ЗЗДискр. Казусни са и въпросите дали исковите по чл. 74, ал. 1 и 2 от ЗЗДискр. могат да бъдат предявени като колективни. Някои автори застъпват тезата, че именно синдикалните организации и техните поделения и юридичес-

⁸² Определение № 216 от 1.08.2006 г. на ВКС по ч. гр. д. № 160/2006 г., П г. о.; Определение от 13.04.2005 г. на СРС по гр. д. № 1756/2005 г., 27-и с-в. Делото е по искова молба на сдружение срещу квотите по специалността „Право“, редовна форма на обучение, в които се прави разграничение в броя между мъжете и жените. Според ищеца резултат от това разграничение е значителна разлика между „минималния бал“, с който са приемани кандидат-студентите мъже и жени в тази специалност.

⁸³ Чернев, С. Производство по колективни иски, (<http://trudipravo.bg/mesechni-spisania/mesechno-spisanie-targovsko-i-obligacionno-pravo/menuconttkpl/240-proizvodstvo-po-kolektivni-iskove>).

ките лица с нестопанска цел за осъществяване на общественополезна дейност попадат в дефиницията, очертана в ал. 2 на чл. 379 от ГПК (т.е. организация за защита на увредените лица или за защита срещу такива нарушения), поради което няма основателна причина производството по колективни иски да не се прилага в случаите по ЗЗДискр., в които са засегнати интересите на множество лица от конкретно нарушение.⁸⁴ Очевидни обаче са разликите в реда на реализиране на защитата, включително подсъдността. Не би следвало обаче да има разумни пречки организациите по чл. 379, ал. 2 и 3 от ГПК да не могат чрез колективен иск да предявят и претенции за дискриминация на собствено основание, особено когато те са обективно съединени с други претенции, които могат да бъдат защитавани по този ред.⁸⁵ Житейски възможно е определени търговски практики, засягайки колективни права на група потребители, да бъдат и дискриминационни (чл. 186, ал. 1 от Закона за защита на потребителите във вр. с чл. 37, ал. 1 от ЗЗДискр.).

В чл. 72, ал. 1 и 2, във вр. чл. 71, ал. 2, изр. 2 са регламентирани и самостоятелните възможности за встъпване в съдебните производства за защита от дискриминация по чл. 71, ал. 1 и 2, включително на правоимащите категории юридически лица. В този случай е допустимо встъпване на едно сдружение за общественополезна дейност като заинтересована страна в производство по иск на физическо лице по чл. 71, ал. 1 от ЗЗДискр., без да бъде доказван непосредствен интерес от встъпването.⁸⁶ Като неизполз-

⁸⁴ **Емануилов, И.** Искови производства по чл. 74 от Закон за защита от дискриминация (<http://justicedevelopment.org/index.php/docs/show/diskriminatsiya-i-antidiskriminatsionno-pravo.html>).

⁸⁵ Решение № 4 от 10.04.2011 г. Окръжен съд – Сливен, по т. д 105/2010 г.

⁸⁶ Само за лицата, чиито права са нарушени, в хипотезата на чл. 71, ал. 3 е приложима разпоредбата на чл. 174 ГПК (отм.) [чл. 218 от ГПК]. Статутът на заинтересуваната страна по исовете с правно основание чл. 71, ал. 1, т. 1 – 3 ЗЗДискр. е уреден от процесуалните правни норми на ЗЗДискр. Той е ограничен само в рамките на визираните иски. За разлика от третото лице – помагач по смисъла на чл. 174 [чл. 218 от ГПК] и чл. 175 ГПК (отм.) [чл. 219 от ГПК]. Заинтересуваната страна по смисъла на чл. 71, ал. 2, изречение второ ЗЗДискр. не разполага с правата по чл. 177, ал. 1 ГПК (отм.) [чл.

вани и противоречиви могат да се определят правомощията на КЗД да завежда искове пред съда и да встъпва като заинтересувана страна по дела, заведени по този закон или други закони, уреждащи равенство в третирането (чл. 47, т. 5). Логично е същите бъдат тълкувани единствено в контекста на исковете за обезщетение за вреди (чл. 71, т. 3, чл. 74, ал. 1 и 2) доколкото другият обем на исковата защита е постижим и в производство пред КЗД.⁸⁷ Остава открит въпрос как точно ще се легитимира КЗД в едно исково производство, по което вредите са установени от нея. Дори и да се допусне такова встъпване или предявяване на иск, то те ще са от гледна точка на легитимацията на КЗД като административен орган, а не като юридическо лице.

15. Както стана ясно, юридическите лица могат да инициират административно производство, като искат установяване на дискриминация и преустановяване на нарушението (чл. 50, т. 3, чл. 47, т. 1 и 2). Множеството правомощия на КЗД ѝ позволяват, балансирайки ги, в определени случаи да ги ползва съобразно повереното ѝ служебно начало. Социалната цена на специализирания административен орган би могла да се осребрява единствено от ефективната защита от дискриминация и така да осигурява закрила на лични, чужди и обществени интереси. Въпреки съдебната практика в обратна посока, може да се направи извод, че юридическите лица като податели на сигнал в административното производство пред КЗД могат да участват в производството от името на лицата, чиито права са нарушени, или пък в защита на нарушени права на множество лица.⁸⁸ Обратното е неоправдано ограничаване на приложното поле на ред, чийто замисъл е да бъде по-достъпен, по-бърз и по-близо до гражданите в сравне-

221, ал. 1 от ГПК] и тя следва да бъде призовавана и да бъдат изслушвани становищата ѝ (Определение № 620 от 08.11.2005 г. на ВКС по ч. гр. д. № 467/2005 Г., III г.о.).

⁸⁷ Определение № 662 от 20.11.2009 г. на ВКС по ч. гр. д. № 580/2009 г., IV г. о., ГК.

⁸⁸ Обратното в Решение № 282 от 9.01.2018 г. на ВАС по адм. д. № 4987/2016 г., V о. и по-голямата част от практиката на ВАС, където изрично се подчертава, че възможностите на чл. 71, ал. 2 и 3 не могат да бъдат реализирани в административното производство пред КЗД.

ние със съдебния. Участието на пострадалите лица и волята им за такова участие е условие за да бъде установена дискриминация по чл. 47, ал. 1, т. 1 спрямо тези лица и да се иска впоследваща съдебна обезвреда. Но пострадалите лица могат да получат защита в административното производство и съобразно други правомощия, които в конкретната ситуация биха могли да бъдат по ефективни. От избора на юридическото лице и от правилното приложение на закона зависи дали ефектът на чл. 71, ал. 2 и 3, вр. чл. 71, ал. 1, т. 1 и 2 може да бъде постигнат по пътя на сезиране на административния орган по чл. 50, т. 3, чл. 47, т. 1 и 2. Не е случайна категорията на юридическите лица, на които им се предоставя право на съдебен иск, когато са нарушени правата на множество лица. Видно от практиката на КЗД през годините, участието на тези лица в производства пред КЗД, дори да завърши с установяване на дискриминация спрямо тях, това установяване винаги ще включва негласно и установяване на дискриминация по отношение на един определяем кръг физически лица, за чиито права и интереси даденото сдружение е съпричастно. В този смисъл изводът на съдебните органи, че ефектът на исковите по чл. 71, ал. 3 е непостижим в административните производства, е оборим. Съобразно чл. 9 от ЗЗДискр. и съобразно служебното си начало, в тежест на административния орган е да разпознае на база оплакването евентуалните нарушители като ответни страни, които имат отношение към нарушението. Ето защо може да се каже, че в административното състезателно производство пред КЗД са постижими повечето субективни и обективни усложнения, които разгръщат пълноценна защита – санкция на юридическите лица. Друг е въпросът, че процесуалните форми на тези усложнения не се приемат по идентичен начин. Защитата от дискриминация в условията на гражданското съдопроизводство не предполага толкова трудности, поради което пътят на защита на юридическите лица е доста по-предвидим и сигурен. Трудностите и непредвидимостта обаче често могат да бъдат и възможност, особено когато се касае за общественозначими казуси, разрешаването на които може да бъде предявено именно от юридически лица пред антидискриминационния орган.

16. Съгласно чл. 73 от ЗЗДискр. всяко лице, чиито права са засегнати от административен акт, издаден в нарушение на антидискриминационното законодателство, може да го обжалва пред съда по реда на АПК. Чл. 8, ал. 1 и 2 от АПК пък установява общия принцип за гарантиране на равни процесуални възможности на участниците в административното производство и задължението административният орган да третира сходните случаи равно, в пределите на оперативната си самостоятелност. Разпоредбата на чл. 73 от ЗЗДискр. не въвежда ново основание при оспорването на административни актове по съдебен ред. Напротив, тя трябва да се тълкува във връзка с чл. 146 от АПК като възможно проявление на всеки от петте порока на административен акт. И това е така поради комплексната същност на равенството, като проявление на незаконосъобразността. Като цяло съдилищата разпознават в чл. 73 от ЗЗДискр. общо правило, приложимо в производствата по оспорване на различни административни актове.⁸⁹ Не са малко случаите, където недискриминационността на даден акт не е изрично назована от съда, но пък е негласно установена в мотивите.⁹⁰ Оспорването по съдебен ред от юридически лица на административни актове на основание противоречието им с антидискриминационното законодателство поставя общите проблеми, свързани със засягането на юридическите лица от индивидуалния, общия или нормативния акт, който се счита за незаконосъобразен (чл. 15, ал. 2, чл. 147,

⁸⁹ Решение № 1737 от 19.02.2007 г. на ВАС по адм. д. № 8828/2005 г.; Решение № 7943 от 4.12.2014 г. на АССГ по адм. д. 2964/ 2014 г.

⁹⁰ Така например в мотивите на Решение № 1321/ 25.02.2013 г. на АССГ се стига до извод, че с въведеното почасово платено паркиране в Наредба на СОС се нарушават принципите на законност (чл. 4 АПК), обективност и съразмерност (чл. 6 АПК), на истинност и на равенство (чл. 7 и 8 АПК). Конкретизира се, че определен кръг субекти са поставени в привилегирано положение спрямо други субекти, които отговарят на същите или на сходни критерии. Признава се, че разпоредбите на акта поставят при неравнопоставени условия субектите, на които би следвало да се предоставят идентични по обхват права, но в крайна сметка се стига до извод, че не е регламентирана дискриминация. За пореден път следва да се подчертае, че проверката за дискриминационност на административния акт не се изчерпва само със съобразността му със ЗЗДискр.

ал. 1 и чл. 186, ал. 1, вр. чл. 126 от АПК). По отношение на правото на оспорване на подзаконовни нормативни актове правният интерес следва да бъде обоснован от предмета на дейност и определените цели.⁹¹ Важното тук е, че правният интерес от оспорване на подзаконовни нормативни актове е поставен в зависимост от връзката между обществените отношения, които актът засяга (регулира), и предмета на дейност на юридическото лице. На практика засягането на юридическото лице от действието на нормативния акт може и да не бъде реално. Това съвсем не означава, че на предмета на дейност следва да се гледа по абсолютен начин и самият той да се тълкува ограничително.

17. С известни уговорки може да се приеме, че съдебното и административно производство за защита от дискриминация са алтернативни от гледна точка на участие на юридическите лица. Съдебното производство обаче е безалтернативно с оглед разглеждането на претенцията за обезвреда на кое и да е лице. На практика много разнообразни са хипотезите, в които едно юридическо лице може да претендира обезщетяване на вреди, причинени от деяния, които противоречат на равенството. Тяхното систематизиране е невъзможно от гледна точка на равенството като правен принцип сам по себе си. Редът на обезвреда следва източника на задължение – изпълнение на договор, непозволено увреждане и пр. Тук ще се обърне внимание на възможностите в антидискриминационния закон.

Отговорността по чл. 71, ал. 1, т. 3 и чл. 74, ал. 1 и 2 от ЗЗДискр. е обективна. Трудностите са свързани с необходимостта от съчетаването на няколко режима – Закона за отговорността на държавата и общините за вреди (ЗОДОВ), АПК, както и общия ред по Закона за задълженията и договорите. При претендирането на вреди от юридически лица са налични особености. Преобладава виждането, че искането за обезщетение за вреди, претърпени от юридически лица, може да обхваща както имуществените, така

⁹¹ По отношение на съсловните (браншовите) организации и другите юридически лица с нестопанска цел това е изрично установено в Тълкувателно решение № 2 от 12.02.2010 г. по тълк. д. № 4/2009 г. на ОСК на ВАС.

и неимуществените.⁹² Естеството на нарушението обаче ще определи дали на юридическото лице би могло да се признае обезвреда.⁹³ Ако юридическото лице търси вреди по реда на чл. 71, ал. 1 и чл. 74 от ЗЗДискр., то следва да отговаря на изискванията на чл. 3, ал. 2 от ЗЗДискр. Очевидно не всяко незаконосъобразно действие води до своята правна последица настъпване на вреди.⁹⁴ От друга страна, на засегнато лице от дискриминационното нарушение може да бъде признато обезщетение, доколкото вредите са правно измерими и парично оценими. Проявата на дискриминация е деликтно деяние, но при действащи специални разпоредби в ЗЗДискр, общите по Закона за задълженията и договорите се прилагат съответно. За обезщетяване на вредите пострадалият може да се обърне както към прекия им причинител, така и към лицето, което е възложило изпълнението на работата, при или по повод на която е осъществено дискриминационното поведение. Съответно легитимиран ответник по иска по чл. 71, ал. 1, т. 3 ЗЗДискр. може да се яви всеки от двата субекта – по избор на увредения, а може да се претендира и солидарната им отговорност.⁹⁵ Няма причина това да не важи и за случаите, в които юридическото лице може да претендира вреди. Релеванността на вината и тежестта на доказване в производствата по обезщетения на практика са идентични с тези в производствата по установяване на дискриминацията. Това е така, защото юридическата защитата от дискриминацията, било то и административна, се доближава до правилата на деликта.⁹⁶

⁹² Решение № 29 от 10.03.2020 г. на ВКС по гр. д. № 1690/2019 г., г. к., IV г. о.; Решение № 206/26.03.2019 г. по гр. д. № 4762/2017 г. на ВКС, ГК, III г. о.

⁹³ *Comingersoll SA v. Португалия*, Application no. 35382/97.

⁹⁴ Решение № 419 от 22.01.2010 г. на АдМС – Стара Загора, по адм. д. № 209/2009 г.

⁹⁵ Решение № 546 от 19.12.2012 г. по гр. д. № 828/2012 г., IV г. отд.; Решение № 192 от 25.06.2014 г. на ВКС по гр. дело № 5663/2013 г. на IV г. отд.

⁹⁶ Доказването на факти, от които може да се направи предположение, че е налице дискриминация (“facts from which it may be presumed that there has been direct or indirect discrimination”) е свързано с т.нар. *prima facie* дискриминация (дискриминация на пръв поглед). Правилото е въведено за пръв път през 70-те години на XX в. в практиката на Върховния съд на Съедине-

Всяко лице, претърпяло вреди от нарушение на права по този или по други закони, уреждащи равенство в третирането, установени с решение на КЗД, може да предяви иск за обезщетение по общия ред срещу лицата и/или органите, причинили вредите (арг. чл. 74, ал. 1). Съгласно нормата на чл. 74, ал. 2 от ЗЗДискр., в случаите, когато вредите са причинени на граждани от незаконни актове, действия или бездействия на държавни органи и длъжностни лица, искът за обезщетение се предявява по реда на ЗОДОВ. Спецификата на тези иски е, че активно легитимиран по тях е пострадалият от дискриминация. Както стана ясно, жертвата на дискриминация невинаги е ясно материално легитимирана по отношение на определено субективно право, чието нарушение е установено в административния акт на КЗД.⁹⁷ Задължителна процесуална предпоставка за допустимост на иска за обезщетение, предвиден в чл. 74, ал. 1 ЗЗДискр., е влязлото в сила решение, с което КЗД е установила нарушението (дискриминационния акт), нарушителя и засегнатото от дискриминация лице ...*За определяне подведомствеността на делото по иска за обезщетение на вреди, предвиден в чл. 74, ал. 1 ЗЗДискр., и за реда, по който съдът следва да го разгледа, от значение са нарушителят и характерът на нарушението. Когато нарушителят (извършителят на дискриминационния акт, установен с решението на КЗД) е административен орган или длъжностно лице от неговата администрация, а нарушението е при или по повод изпълнение на административна дейност, искът за обезщетение, предвиден в чл. 74, ал. 1 ЗЗДискр., е в подведомственост на административния съд. Неговата компетентност произтича от чл. 1, ал. 2 ЗОДОВ, а и от чл. 128, ал. 1, т. 6 АПК. Административният съд разглежда делото „по общия ред“ – този*

ните американски щати, а впоследствие е намерило израз и в практиката на Интерамериканския съд по правата на човека. Доказването на ответника е в посока на установяване на легитимно поведение от негова страна, а не на отрицателни факти, включително липсата на причинна връзка между признака и третирането. В повечето случаи ответникът ще следва да доказва, че е положил дължимата грижа, легитимно поведение.

⁹⁷ Решение № 12014 от 18.10.2010 г. на ВАС по адм. д. № 5381/2010 г., 5-чл. с-в.

в глава VII на АПК, а предвиденото в чл. 74, ал. 2 ЗЗДискр. го задължава да приложи и реда на ЗОДОВ: изборна местна подсъдност (чл. 1, ал. 2, вр. чл. 7 ЗОДОВ) и задължително участие на прокурор (чл. 10, ал. 1 ЗОДОВ и ТР № 7/25.11.2010 г. по тълк. д. № 3/2010 г. ОСК на ВАС).⁹⁸ В случаите, когато дискриминационното действие е установено в производство по гл. IV, раздел I от ЗЗДискр. – от КЗД или от административен съд по пътя на обжалването, съдът по иска за обезщетение за вреди по чл. 74 ЗЗДискр. – административен или граждански, не установява повторно осъществена ли е дискриминацията, от кого и срещу кого, а преценява единствено има ли причинени на пострадалото лице вреди, какви са те, пряка последица ли са от дискриминационното нарушение и какъв е размерът на обезщетението.⁹⁹ С влязло в сила решение на Комисията през 2010 г. била установена пряка дискриминация на основата на признак

⁹⁸ Когато нарушителят (извършителят на дискриминационния акт, установен с решението на КЗД) е друг държавен орган или длъжностно лице, извън системата на изпълнително-разпоредителната власт, както и когато дискриминационният акт е на административен орган или на длъжностно лице от неговата администрация, но нарушението не е при или по повод изпълнение на административна дейност, искът, предвиден в чл. 74, ал. 1 ЗЗДискр., е в подведомственост на гражданския съд. Тогава изискванията по чл. 1, ал. 1 ЗОДОВ не са осъществени, а компетентността на гражданския съд е общата по чл. 14 ГПК. Освен „общия ред“ – този на ГПК (чл. 74, ал. 1 ЗЗДискр.), по тези дела гражданският съд, съгласно чл. 74, ал. 2 ЗЗДискр., е длъжен да приложи и реда на Закона за отговорност на държавата и общините за вреди: изборна местна подсъдност, процесуална субституция на ответника (чл. 7 ЗОДОВ) и участие на прокурор (Определение № 28 от 2.04.2019 г. по гр. д. № 5/2019 г., 5-чл. с-в на ВКС и ВАС). Случаят касае дело по спор за подсъдност във връзка с предявен иск по чл. 74, ал. 1 от ЗЗДискр. срещу Министерството на образованието и науката. С влязло в сила решение на КЗД по реда на раздел I от глава IV на ЗЗДискр. е било установено, че със заповед за прекратяване на трудовото правоотношение на длъжността директор на професионална гимназия министърът е извършил дискриминация, доколкото при осъщественото право по чл. 328, ал. 1, т. 10 КТ министърът на образованието и науката не е приложил еднакви критерии, без оглед на признаците по чл. 4, ал. 1 ЗЗДискр. В крайна сметка случаят е разпознат като подсъден на окръжния съд.

⁹⁹ Решение № 192 от 25.06.2014 г. на ВКС по гр. д. № 5663/2013 г., IV г. о.

„етническа принадлежност“ и „убеждение“ по отношение на регистрирана религиозна институция при прилагането на критерии за членство в Националния съвет за сътрудничество по етнически-те и демографски въпроси към Министерския съвет. Въз основа на това решение е заведен иск по чл. 74, ал. 2 от ЗЗДискр., по който ищец е физическото лице, представляващо сдружението и самото сдружение – религиозна институция. Претенцията за обезщетение за неимуществени вреди на самото сдружение е отхвърлена. *По въпроса за основателността следва да се вземе предвид обстоятелството, че искът черпи правното си основание в чл. 74, ал. 2, която норма се тълкува както по отношение на допустимостта, така и спрямо начина на доказване на иска по основание и размер, в светлината на чл. 3, ал. 2 от същия закон... От доказателствата по делото обаче може да се приеме, че неимуществени вреди, каквито са доказани за първия ищец като председател на Управителния съвет и представляващ сдружението и за които съдът обосновано приема за преживени от него – като чувство на безсилие и онеправданост от дискриминационното третиране, възмущение и срив на доверието в националните институции, допуснали дискриминационно третиране, психоемоционален стрес от накърняване доброто име и авторитета на представляваната от него организация, са доказани и по отношение на останалите членове от организацията. Това е било необходимо, за да може да бъде приложен установеният от ЕСПЧ принцип на съизмеримост на неимуществените вреди на правно-организационната форма с неимуществените вреди на нейните представители. С оглед практиката на ЕСПЧ по цитираните по-горе дела и с оглед приложимата норма на чл. 74, ал. 2, вр. чл. 3, ал. 2 от ЗЗДискр., за да бъде проведен успешно искът за обезщетение за неимуществените вреди на сдружението – втори ищец, следва в процеса по доказване настъпването на неблагоприятните психофизически последици от увреждането да бъде установено и за останалите членове на организацията или да се установи твърдяното уронване престижа на организацията чрез доказване факти, които по безспорен начина да*

наведат на извод за пострадалия авторитет на сдружението.¹⁰⁰ Може да се заключи, че претърпяването на вреди както по чл. 71, ал. 1, т. 3, така и по чл. 74, ал. 1 и 2 подлежат на самостоятелно доказване, като и във втория случай компетентният съд разполага с дискреция да прецени дали лицето, спрямо което формално е установено нарушението на дискриминация във влезлия в сила акт на КЗД, е и увредено. Ако в последващото исково производство не бъде разколебано по предвидения в ЗЗДискр. и АПК ред, или по друг начин по реда на ГПК, *заключението, че е налице нарушение по смисъла на ЗЗДискр. чрез допуснатата от ответника дискриминация спрямо ищеца, то съдът приема, че са налице елементите на фактическия състав на непозволеното увреждане – деяние с установен автор и противоправност, както и че обект на същото е ищецът.*¹⁰¹

С Тълкувателно постановление № 1 от 2019 г. по адм. д. 1/2016 г. ОСС от ГК на ВКС и ОСС от Първа и Втора колегия на ВАС се прие, че в чл. 74 от ЗЗДискр. не се съдържа уредба, даваща възможност за предявяване на самостоятелни иски за установяване факта на дискриминация и осъждане на ответника да преустанови нарушението и да възстанови положението преди нарушението, както и да се въздържа в бъдеще от по-нататъшни нарушения. От това следва, че и по двете алинеи на чл. 74 текстът е приложим само ако е проведено производство пред КЗД.¹⁰² Проблемът на практика е в ал. 2. Даденото разрешение на практика изключи специалния ред на ЗЗДискр. за търсене на вреди от действието административни актове, отменени като незаконосъобразни поради противоречието им с антидискриминационното законодателство (чл. 146 от АПК, във вр. с чл. 73 от ЗЗДискр.). Ще се прилага общият ред на чл. 1 от ЗОДОВ и чл. 203 и сл. от АПК, който е впрочем по-либерален за юридическите лица, пред-

¹⁰⁰ Решение № 15127 от 18.11.2013 г. на ВАС по адм. д. № 12319/2012 г., III о.

¹⁰¹ Решение № 107 от 27.04.2012 г. на Окръжен съд Сливен по възз. гр. д. № 197/2012 г.

¹⁰² Поради това е обявено за изгубило актуалност Тълкувателно постановление № 2/2014 г. от 19.05.15 г. по т. дело № 2/2014 г. на ВКС и ВАС в частта му по т. 4.

вид липсата на изискване актът на дискриминация да е посредством персоналният състав, както е в чл. 3, ал. 2 от ЗЗДискр. В тези случаи юридическите лица следва да доказват правния си интерес съобразно правилата на АПК. Опасявам се обаче, че този пореден опит да бъде облекчена подсъдността на административните съдилища ще доведе или до формално задвижване на безсмислени предхождащи производства пред КЗД с предмет публични актове, или до съдебни производства пред районните съдилища, които в крайна сметка отново ще доведат до спорове за подсъдност.¹⁰³ Дори и да се приеме, че районните съдилища разполагат с подсъдност да установяват дискриминация по повод или във връзка с административна дейност и да присъдят обезщетение за вреди от тази дейност, на районните съдилища не може да им бъде вменено да прилагат реда на АПК, вр. чл. 1 от ЗОДОВ.¹⁰⁴ В крайна сметка това положение ще засегне освен търсещите защита и техните права, така и самите правораздавателни органи.

Обезщетяването на вреди, претърпени от юридически лица от действието на административни актове, обявени за незаконосъобразни поради тяхната дискриминационност, поставя принципните въпроси за произход, период и вид на вредите, подлежащи на обезщетяване. Касае се за отговорност на държавата на собствено основание заради действия и бездействия на органите ѝ (арг. чл. 7 от Конституцията). Изключително актуални, тези

¹⁰³ Определение № 10773 от 13.12.2021 г. на СРС по гр. д. № 69916/2021 г.; Определение № 2571 от 22.06.2020 г. на РС – Русе, по гр. д. № 1051/2020 г.

¹⁰⁴ Административен спор по установяване на дискриминация, извършена от административен орган в административно правоотношение, е подведомствен на административния съд и този спор не може да бъде решен от гражданския съд, доколкото неговата компетентност не е специална спрямо тази на административния съд по силата на чл. 128 АПК (в този смисъл вж. Особени мнения към ТП № 1 от 2019 г.). Остава открит въпросът за исковите претенции за вреди по чл. 71, ал. 1, т. 3 от ЗЗДискр., когато установената от районния съд дискриминация по чл. 71, ал. 1, т. 1 е осъществена във връзка с административна дейност. Ако се приеме, че районните съдилища следва да прилагат реда на чл. 1 ЗОДОВ и АПК, а не този по ГПК и Закона за задълженията и договорите, така на практика се отнема компетентност на административните съдилища.

въпроси търпят развитие в съдебната практика и в законодателството.¹⁰⁵ Макар и основана на противоречие с антидискриминационното законодателство, когато става въпрос за индивидуален, общ или нормативен административен акт, *установената незаконосъобразност* на публичния акт рядко ще е свързана с предхождащо производство по ЗЗДискр. Това обаче не означава, че този незаконосъобразен акт е недискриминационен. Необходимостта от отмяна на акта е, за да може да се води иск за обезщетение за вреди независимо по кой ред. Тази отмяна е абсолютно необходима.¹⁰⁶ Спорът в теорията и практиката е за ефекта от тази отмяна в последващото производство за вреди от действието на нормативните актове. Има ли тя сама по себе си установително за страните действие, ако решенията за отмяна действат *erga omnes* (арг. чл. 172, ал. 4, чл. 177, ал. 1 от АПК)? Може да се приеме, че засягането на лицето е по силата на правното действие на самия акт и неговото прилагане, а не заради отмяната му.¹⁰⁷ Казаното важи и за търсенето на обезщетение за вреди от действието

¹⁰⁵ Видно от мотивите към законопроекта, е отбелязано, че промяната в чл. 1 от ЗОДОВ е насочена да се разшири обхватът на закона и е необходима, за да се преодолеят последиците от Тълкувателно решение № 2 от 27.06.2016 г. по Тълкувателно дело № 2/2015 г. на ВАС, ОССК, I и II колегия, което е задължително за съдилищата, а именно, че вредите, причинени на гражданите и юридическите лица при или по повод изпълнението (действието) на подзаконен нормативен акт в периода, преди той да бъде отменен като незаконосъобразен или отменен за нищожен, не подлежат на обезщетяване по реда на чл. 1, ал. 1 от ЗОДОВ. Посочено е в мотивите, че предлаганата промяна ще създаде необходимите гаранции за защита от вреди в тези случаи. Също така видно от стенограмата от обсъжданията на проектите на Закон за изменение и допълнение на Закона за отговорността на държавата и общините за вреди (№ 954-01-22 от 12.04.2019 г. и № 954-01-26 от 18.04.2019 г., 44-о НС), предложената промяна в чл. 1 от ЗОДОВ е необходима, за да се преодолеят последиците от ТР № 2 от 2016 г. по Тълкувателно дело № 2/2015 г. на ВАС.

¹⁰⁶ **Петров, В.** Отмяната на незаконния административен акт и отговорността за вреди (<https://www.challengingthelaw.com/>).

¹⁰⁷ Една част от практиката на ВКС счита за непозволено увреждане самото приемане на закона, въпреки че вредите са от неговото прилагане (Решение № 71 от 2019 г. на ВКС по гр. д. № 3804/2019 г.; Решение № 205 от 2021 г. на ВКС по гр. д. № 1886/2019 г.).

на закони, обявени за противоконституционни. Основанието на забраната за дискриминация е в чл. 6, ал. 1 и 2 от Конституцията, поради което един закон, който противоречи на принципа на равенството, би могъл да бъде противоконституционен. Решенията на Конституционния съд важат спрямо всички (чл. 14, ал. 6 от Закона за Конституционен съд), но дали всъщност дадено юридическо лице е засегнато от прилагането на един закон, обявен за противоконституционен, и дали е претърпяло вреди от него, ще зависи от действието на самото правило за поведение и от компетентния съд, който ще присъди обезщетението, т.е. общите граждански съдилища.¹⁰⁸

Опит за обобщение

18. Българският антидискриминационен закон предоставя защитата на юридическите лица само ако са засегнати по определен начин – посредством принадлежащите към тях физически лица. Разбираемо, практиката на административните съдилища е последователна в недопускането на юридическите лица в производствата за защита от дискриминация. Генерални правила, по които да бъде определено, че дадено сдружение може да бъде засегнато от дискриминация, преди тя да бъде оценена по същество, обаче са рисковани. Би могло да се поддържа, че юридическите лица са носители на защита от дискриминация, без обаче да бъдат носител на материалното право на недискриминация. Обвързването на защитния признак единствено с човек също е разбираем и предвидим критерий. Констатациите обаче нито са практически необходими, нито теоретично издържани.

Юридическите лица съсредоточават в предмета си на дейност, в имуществото си определен вариетет от права, интереси и ценности. Те могат да са общи с тези на персоналния им състав,

¹⁰⁸ С изменения на ЗОДОВ от 2019 г. законодателят направи опит да регламентира и реда за реализиране на отговорността на държавата за причинени вреди от нарушение на правото на Европейския съюз. Може да се очаква, че механизмът ще обхваща именно вреди, причинени от дискриминация, включително от нарушения, допуснати при или по повод осигуряване на защита от дискриминация, противно на установените стандарти на ЕС.

но могат и да не са. И в единия, и в другия случай правата могат да бъдат засегнати от дискриминация и следва да бъдат упражнявани без дискриминация. Ако едно сдружение е дискриминирано заради членския му състав, това не изключва и членовете му да търпят неблагоприятно третиране заради връзката си с него. Шансът последните да бъдат засегнати и да участват самостоятелно не влече нелегитимност на юридическото лице, инициатор на производството. Конструкцията неправомерният диференциран подход към съответното юридическо лице да е към персоналия му състав съобразно защитните признаци, предполага един широк подход, в който следва да бъдат изследвани успоредно действащите причини за дискриминация, а именно признакът и свързаността както с физическите, така и с юридическите лица.

В административното производство пред КЗД винаги когато става въпрос за търсене на защита, изразяваща се в установяване нарушение (чл. 47, т. 1 от ЗЗДискр.) по отношение на юридическо лице, последното следва да отговаря на изискванията за легитимация по чл. 3, ал. 2. Възможно е това производство да е започнало по сигнал на сдружение не заради негови права, а заради права на други неконституирани лица, неучаствали в производството. Законосъобразността на акта в тези случаи ще зависи от комплексната преценка на база искането, предмета на спора, най-вече естеството на правомощието, което КЗД може да реализира. Не може да бъде установена дискриминация по отношение на лице (чл. 47, ал. 1, т. 1, чл. 4, ал. 1 – 3), без то да е засегнато от нея. Доколкото обаче може да става въпрос за други правомощия, които не са в пряка връзка с установяването на дискриминация (административни санкции, принудителни мерки, препоръки, становища), те могат да бъдат законосъобразни от гледна точка на съответствието им с приложимите изисквания (материални и процесуални). В тези случаи участието на юридическите лица в производството ще обслужва чужди права и интереси (например подаване на сигнал от сдружение за хора с увреждане за неосигуряване на достъпна среда (чл. 10 и 11 от ЗЗДискр.).

Основните права важат за и за юридическите лица, доколкото по естеството си те са приложими и за тях. Правото на равенство не е и не може да бъде абсолютно съотнесено към юри-

дическите лица, както за физическите. Юридическите и физическите лица като носители на правата не са в еднакво положение. Равенството на юридическите лица обаче е гаранция за равенството на физическите лица. Примерите в практиката доказват правилото. Сдруженията като организация и дейност са израз на свободното развитие на човек (чл. 4, ал. 2 от Конституцията) и именно тогава включването им в областите на закрила на правата и равенството ще бъде оправдано и необходимо. Този критерий за достъп до защита на юридическите лица е универсален и е нужна частица здрав разум, за да бъде открит както в границите на чл. 3, ал. 2 от ЗЗДискр., така и в кръга от юридическите лица, които могат да търсят самостоятелна защита при засягане на групи лица (чл. 71, ал. 3, във вр. с ал. 1 от ЗЗДискр.).

**ЗАЩИТА НА ЮРИДИЧЕСКИТЕ ЛИЦА ОТ ДИСКРИМИНАЦИЯ
(PROTECTION OF LEGAL ENTITIES AGAINST DISCRIMINATION)**

Author(s): Blagoy Deliev

**TRANSLITERATED REFERENCES
NOT WRITTEN IN THE ROMAN SCRIPT**

- Сталев, Ж. А.** Мингова, О. Стамболиев, В. Попова, Р. Иванова, Българско гражданско процесуално право. 9-то прераб. изд., (Stalev, Zh., A. Mingova, O. Stamboliev, V. Popova, R. Ivanova, Balgarsko grazhdansko protsesualno pravo. 9-to prerab. izd), С., Сиела, 2012
- D'Errico, P.** Corporate Personality and Human Commodification. – A Journal of Economics, Culture and Society, Volume 9, 1996 – Issue 2, (Summer 1996/97)
- Сборник Избрани решения на Федералния конституционен съд на Федерална Република Германия, 2019, съставители Ю. Швабе, Тр. Гайслер, Х. Ранк; превод А. Пунев, УИ „Св. Климент Охридски“, Фондация „Конрад Аденауер“ (Sbornik Izbrani reshenia na Federalnia konstitutsionen sad na Federalna Republika Germania, 2019, sastaviteli Yu. Shvabe, Tr. Gaysler, H. Rank; prevod A Pnev, UI Sv. Kliment Ohridski, Fondatsia Konrad Adenauer) https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/2011/04/rk20110428_1bvr140910en.html
- Станкулов, П.**, Форми на дискриминация при провеждане на обществените поръчки. – Търговско и облигационно право (Stankulov, P., Formi na diskriminatsia pri provezhdane na obshtestvenite porachki. – Targovsko i obligatsionno pravo), 2019 г., кн. 08 (<http://trudipravo.bg/mesechni-spisania/mesechno-spisanie-targovsko-i-obligacionno-pravo/menuconttkp1/3501-formi-na-diskriminatziya-pri-provezhdane-na-obshtestvenite-porachki>)
- Делиев, Б.** Значение на интереса при защитата от дискриминация. – Правна мисъл (Deliev, B. Znachenie na interesa pri zashtitata ot diskriminatsia. – Pravna misal), № 4, 2016
- Лазаров, К., И. Тодоров, Административен процес, С. Сиела (Lazarov, K., I. Todorov, Administrativen protses, S. Siela), 2009

Чернев, С. Производство по колективни искиве (Chernev, S., Proizvodstvo po kolektivni iskove) <http://trudipravo.bg/mesechni-spisania/mesechno-spisanie-targovsko-i-obligacionno-pravo/menuconttkp1/240-proizvodstvo-po-kolektivni-iskove>

Емануилов, И. Искиви производства по чл. 74 от Закон за защита от дискриминация (Emanuilov, I., Iskovi proizvodstva po chl.74 ot Zakon za zashtita ot diskriminatsia) – публикация по Project VS/2010/008/0536 “Equality as a Path to Progress” <http://justicedevelopment.org/index.php/docs/show/diskriminatsiya-i-antidiskriminatsionno-pravo.html>

Петров, В. Отмяната на незаконния административен акт и отговорността за вреди (Petrov, V. Otmyanata na nezakonnia administrativen akt i otgovornostta za vredi – <https://www.challengingthelaw.com/>)